

Ajánlás

A honismeret iránt érdeklődő középiskolás diákok munkáiból közlünk válogatást az itt következő lapokon. Az első csokor a Mesztegyőn megrendezett Honismereti Diákakadémián elhangzott előadásokból való, a második pedig a Jókai Mór születésének 175. évfordulója tiszteletére meghirdetett, „Magyar hon szépségei” című pályázatra érkezett írásokból.

Honismereti mozgalmunknak nemcsak létérdeke, hogy sorait minél több fiatallal bővítse, de vállalt feladatát – a szülőföldhöz és a nemzethez való kötődés erősítését – is csak úgy tudja eredményesen betölteni, ha ezt a szellemiséget közvetíteni tudja az ifjúsághoz. Ennek érdekében ösztönözzük és támogatjuk a megyei honismereti egyesületek és más honismereti közösségek fiatalok számára szervezett honismereti táborait, ennek érdekében indítottuk a Honismeret folyóiratban az *Iskola és honismeret* rovatot, és ezért szervezzük meg évről évre az Országos Honismereti Diákakadémiát. Örvendünk, hogy a nyári honismereti táborokban évente több ezer fiatal vesz részt, s a Honismeret Diákakadémián minden esztendőben 40-50 hazai és határon túli ifjút láthatunk vendégül. Ám a jogos öröm mellett újra és újra el kell tünődnünk azon, hogy vajon hová lesz az a sok ezer fiatal, aki évről évre megfordul ezekben a honismereti táborokban, több-kevesebb aktivitással részt vesz a honismereti diákakadémiákon. Szó se róla, a honismereti táboroknak korántsem az a céljuk, hogy ezrével neveljék a honismereti mozgalomban tevékenykedők körét – bár társadalmunk aligha sínylené meg –, hanem az, hogy hazánknak minél több múltunk értékeit ismerő, szülőföldje szépségeit becsülő, népben-nemzetben gyökerező polgára legyen. De azért elgondolkodtató, hogy ebből az évi több ezer fiatalból jó, ha egy-kettő lesz a honismereti mozgalom munkálkodó résztvevője. Megyei honismereti egyesületeink többsége sajnos még ma sem tud soraiból egyetlen odavaló fiatalot küldeni a honismereti diákakadémiákra.

Valahol elvész, elfolyik tőlünk az ifjúság. Nem tudna számukra a honismereti mozgalom elég vonzó programot nyújtani, kellő értéket felmutatni? Talán hiányzik belőlük az érzelmi alap, amire a nyári honismereti táborok az alatt a néhány nap alatt tartós kötődést építhetnének? Vagy mi gondolkodunk helytelenül, amikor azt hisszük: elég, ha meggyőződésünk szerint helyesen cselekszünk a honismeret egy-egy területén, majd követnek bennünket a fiatalok?!

Bizony, ezekről a kérdésekről érdemes volna többször is eszmét cserélnünk, akár a Honismeret lapjain is. Most azonban inkább arra teszünk kísérletet, néhány előadásuk, pályamunkájuk egy-egy részletének közlésével biztassuk a diákokat: ha már belekóstoltak a honismereti munka ízébe, ne hagyják abba, folytassák. Mert nem csak az étvágy jön meg – mint mondják – evés közben, de föltehető, hogy a szívünk szerint való munkával az *elkötelezettség* is erősödik.

Termés rovatunk *zsengéit* ilyen céllal adjuk közre, s féltő szeretettel ajánljuk olvasóink figyelmébe.

Halász Péter

A vadosfai evangélikus templom története

A XVI. században a Rábaközben is kibontakozott és elterjedt a reformáció. Első központjai a Nádasdyak és az Ostffyák nevéhez fűződik. Nádasdy birtoka a Vadosfához közel eső Kapuvár. Az 1530-as, 1540-es években több evangélikus lelkésze is volt Kapuvárnak, például Kapui Mihály. Az első anyagyülekezet is itt alakult meg. Fejlődőképes egyházközség volt itt a Rába-

közben. 1643-ban azonban II. Nádasdy Ferenc házassága érdekében áttért a katolikus hitre. Hatalmas dunántúli birtokain ez által a lakosok is a római egyház kebelébe kerültek. Az 1655. és 1662. évi országgyűlésen a kapuváriak panaszzolják, hogy a plébánost akaruk ellenére kénytelenek voltak elfogadni, sőt erőszakos eszközökkel kényszerítették őket az „átgyónásra”. A kapuvári börtönök megtelnek rabokkal, utóbb gályarabokkal, akiket hitük megvallása miatt hoztak, vagy idéztek a kapuvári várbörtönbe. Kerülte ide vadosfaiak is. A kapuvári evangélikus gyülekezet az alkalmazott erőszak miatt egyre gyengült. Ma ennek a kornak a nyomait csupán elvétve találjuk meg.

Sopron volt az egyedüli hely, ahol az evangélikusok egy ideig nyilvános istentiszteletet tarthattak. Később ez a lehetőség is megszűnt. Thököly Imre és kurucainak fegyveres nyomására I. Lipót császár és király kénytelen volt 1681-ben Sopronban országgyűlést összehívni. Az országgyűlés Vadosfa részéről emlékezetes maradt, mert ekkor nyilvánították artikuláris gyülekezetté, Nemeskérrel együtt. „Az artikuláris hely” azt jelenti, hogy a gyülekezetet törvénybe iktatták és engedélyezték részére, hogy templom és lelkészi hivatal, lelkészi szolgálat legyen. Az országgyűlés 26. számú artikulusa tartalmazza ezt az „engedményt”. Gyakorlatilag ezt azt jelentette, hogy ünnepnaponként Rábaköz 30-35 falujából Vadosfára jártak az evangélikus magyarok istentiszteletre, itt áldatták meg házasságukat, és itt kereszteltethették meg gyermekeiket. Máshol nem!

Vadosfán már 1723-ban állt egy bizonytalan eredetű templom kriptával, mert Telekesi Török Istvánt itt temették el. Ő volt a Rákóczi-féle szabadságharc vezetője a Rábaközben. 1732-ben újabb, nagyobb templomot építettek Vadosfán, Vásonyi Márton lelkész ideje alatt. Szükség is volt erre a Vadosfára jövő ünnepi hívők serege miatt. A 40 község lelkes, bőkezű adakozásából és hangyaszorgalmával két év alatt felépült a templom. 1734-ben szentelték fel és két év múlva kökerítéssel vették körül, majd utóbb tornyot építettek hozzá és abba harangot szereltek.

1747-ben a győri püspökség (gróf Zichy Ferenc) hitük megváltoztatására szólította fel a himódi evangélikusokat. A felszólítás eredményeképpen 120-an költöztek el Himódból. Fábri Gergely személyes közbenjárása is kevésnek bizonyult a győri püspök meggyőzésében. Az üldözés elérte Vadosfát is. Feljelentették és meghurcolták Fábri Gergely lelkészt. Ártatlansága bizonyítást nyert. A rábaközi és a kemeneslajai templomfoglalások is nyugtalanították az evangélikus híveket. A nemeskéri evangélikus templomot 1731-ben, 1748-ban Csóth, Gecse, majd 1749-ben Győr templomát vették el.

Ilyen események előzték meg az 1751. évi vadosfai vallási zavargást is, amelynek súlyos következményei lettek mind az egyházközség, mind a kiváló lelkész, Fábri Gergely életében. A tömegverekedés kirobbanásához elég volt egy szikra. A kezdő lépést Kisfaludi Balázs, répcelaki római katolikus nemes tette meg, amikor felajánlotta telkét egy katolikus kápolna felépítésére, ami az evangélikus templom közvetlen közelében volt. A vadosfai evangélikusok heves tiltakozásba kezdtek. Felirattal fordultak Mária Terézia császárnőhöz is. 1751 júliusában megkezdték a tiszta evangélikus községben a kápolna építését.

A kápolna felszentelésére 1751. augusztus 20-át, István király napját tűzték ki. Grofft János Mihályi plébános fenyegetőzése megijesztették a vadosfaiakat, miszerint Mihályihoz csatolják a települést. A nemrég történt templomelvételek is idegesítették őket, félték, hogy templomukat elvesztik. Az önvédelem készítette őket, hogy Vadosfára hívnak a környékről evangélikus hittestvéreket. 1751. augusztus 20-án felgyorsultak az események. A környékről hatalmas katolikus tömegek jöttek a kápolnaszentelésre. Ellenséges hangok Vadosfának, „az eretnek fészeknek” felgyújtására bíztattak. Grofft János Radó Lászlóék háznál misézni kezdett. Ez ellen tiltakozó ifjabb Radót megütötték, mire kitört a tömegverekedés. Egy kisfaludi katolikus ember a verekedés hevében gutaütésben meghalt. A zavargás híre nagy port vert fel az egész országban. Fábri Gergely szuperintendens, minden erejével elejét akarta venni az összetűzésnek. Sajnos már nem lehetett.

A verekedésben résztvevőknek 1752 januárjában megyei hatóság előtt kellett felelniük. Az ítéletek szigorúak voltak. Fábri lelkésznek fél évet kellett tölteni a német-keresztúri börtönben, majd el kellett hagynia Vadosfát. Másokat börtönbüntetéssel, pénzbüntetéssel, nyilvános botúttal büntették. A politikai jellegű ítélet kétségtelenül a kuruczérmű Vadosfának is szólt, nem csak a templomukat féltő evangélikus magyarokat sújtotta.

II. József császár 1781. október 25-én adta ki Türelmi Rendeletét, amely annyiban hozott változást, hogy bár a protestáns üldözések megszűntek, de nem véglegesen. 1681 után felszámolták a rábaközi evangélikus egyházakat és fokozatosan Vadosfa gondozásába kerültek. Akkor 30-35 faluból érkező tömeget fogadott be Vadosfa, akik a keresztséggel és az úrvacsorával élni kívántak. Sokan itt haltak meg és a templom kriptájában lettek eltemetve. Az első és második templom ugyanis kriptával rendelkezett. A Rendelet lehetővé tette 100 evangélikus család esetén, hogy az evangélikus építhetnek templomot, ha nem is az utcán, hanem udvaron, torony nélkül. Vadosfa ezután nagyobb filiáit „kiházasította”: Farád, Szilsárkány, Réti, Kapi, Rábászentandrás stb. „Vallási türelem annyit jelent, mint megengedni, hogy hivatalokban alkalmazható legyen, földbirtokot szerezhessen, ipart űzhessen, és polgár lehessen vallási különbség nélkül mindenki, aki erre alkalmas és hasznára van az államnak” – írja II. József levelében.

Idővel ez a templom is „megöregedett” életveszélyessé vált. Az 1911. június 11-i gyűlésen a lelkész jelezte, hogy a tetőzet állapota veszélyes és az északi fal is megrepedezett. A közgyűlés határozata alapján Vogel József soproni erdőmérnököt kérték fel a templom átvizsgálására. A szakértői vélemény alapján július 30-én eldöntötték, hogy a torony kivételével lebontják az egész templomot és 70 000 korona költséggel újat építenek.

Október 1-jén két ismert építőt a soproni Vogel Józsefet és a szombathelyi Müller Edét kérték fel a templomtervek elkészítésére. November 5-i határozattal, némi módosítással, Vogel József terveit fogadták el. A megépítésre sem írtak ki pályázatot, hanem megbízható építőket szólítottak fel ajánlat beadására. Így február 17-én az építési munkával a győri építési vállalkozót, Káldy Mihályt bízták meg. Költségvetése elég „kedvezőnek” bizonyult, kivéve 32 000 db téglát és 2000 db zsindev anyagot, mert ezeket a gyülekezet maga teremtette elő. A bádogos munka vezetője a csornai Payr Gusztáv lett. Február 25-én döntés született a régi „öreg” harang lecsereléséről, és gyűjtés indult a terv megvalósítása érdekében. A gyűjtés meglepő eredményt hozott. Lehetőség nyílt a befolyó összegből egy új orgona beszerzésére is. Az 595 kg-os harangot a soproni Seltenhofer cég, míg az orgonát az Angster József és Fia pécsi orgona és harmónium gyára szállította.

Június 16-án került sor a templomi padok megrendelésére, amellyel Kiss Gyula nemesmagasi asztalosmestert, a szószék elkészítésével és a festési munkálatokkal pedig Rác Lajos ruszti asztalosmestert és festőmestert bízták meg. A gyülekezet illetékes bizottsága eldöntötte, hogy a templomot drótkerítéssel veszik körül, amelynek megvalósítására a budapesti Haidekker céget kérték fel. A betonfalazat elkészítése szintén Káldy Mihály feladata volt.

Az építkezésen az első kapavágás 1912. február 28-án, míg az első téglát elhelyezése március 19-én történt meg. A munkálatok zavartalan haladásában október 10-ig Mikó István és Magyar Lajos segítettek. A munkálatokról pontos építési és anyagnaplót vezettek. Október 20-án volt az új templom átvétele. Már július 16-án felkerült a toronyra a kereszt. A három harang felhúzására szeptember 17-én került sor. Az ünnepélyes felavatást Farkas Mihály esperes, szeptember 29-én végezte az örvendező gyülekezet jelenlétében. A templom felszentelésére november 10-én került sor. A hatalmas ünnepségről külön ismertető könyvecskét adott ki a gyülekezet. A templom összes költsége, mindent egybevéve 102 000 koronát tett ki. Fedezetként az alapítványok tőkéi, kamatok, gyűjtött pénzek, kölcsönök, és a nagy gyülekezet hite szolgáltak. 1912. november 10-én tartott hatalmas templomszentelési ünnepen Gyurátz Ferenc, az egyházkerület püspöke is részt vett és igehirdetéssel szolgált. A templomban nagy-szerű orgonájáték üdvözölte a bevonuló tömeget, amelyet a győri karnagy, Kirschner Elek szolgáltattott.

A kitűnően megépített templom renoválására csak 1981-ben, az artikuláris gyülekezet 300 éves évfordulóján került sor. Ekkor teljesen újra festették a templombelsőt. A munkát Risavi Zsigmond, beledi festőmester egyedül végezte.

Utóbb a gyülekezet elkészítette a II. világháború áldozatainak 77 nevét tartalmazó fehér márvány emléktábláját.

Négy nemzedék perefernum-levelei Csíkszentimrén

Csíkszentimre a Csíki-medence alsíki zónájában fekszik, a Hargita-hegység lábától délkeletre. Az Olt vize két részre osztja, a keleti részt Bedecsnek, a nyugati Oltelvének nevezik.

Tomaj dombja, Tengersizeg, Somod, Bárka, Sándorszeg, Felszeg, Pálszeg, Alszeg helyneveket hagyta örökül a falu történelmére. Neveket, melyek eredete a faluval együtt az idő homályába vész. A mondák Tomaj Tamást nevezik meg alapítóként, akinek emlékét a Hargita lábánál magas domb őrzi. Mondják, itt temették el a nagy lovasvezért és hű katonái nagyságához illő emléket hordtak föl.

Az első szavahihető adatok az 1332-es pápai tizedlajstromból valók. 1556-ban külön faluként említi a krónika Bedechy-t 26, Zent Emréh-t 30 kapuval.

A falu élete csupa szenvedés, áldozat és harc volt. Súlyos áldozatokat szedett az állandó tatár és török betörés, kegyetlenkedés, rablás, fosztogatás. 1661-ben Ali basa csapatai dúlják a vidéket, Bedecsben csak egyetlen házat kerül el a tűzvész.

1707-ben Akton osztrák tábornok katonái több kárt tettek, mint az összes oszmán betörések együttvéve. Az 1717–1719-es pestisjárvány Szentimre lakosságából 404 áldozatot követelt, az életben maradtak száma 322. Ennek az emlékét őrzi a bedecsi temető sarkában elhelyezett emlékmű, amelyet Tímár Tamás állíttatott, aki „ökrös szekéren hordá a hallottakat, s kinek családját elkerülé a szörnyű veszedelem”.

A jobbágyságra taszított nép az urain kereste a maga igazát. Egymást érték a lázadások, a felkelések. Csak a XVI. században 1506, 1507, 1519, 1553, 1562, 1570 a nagy lázadások évszámai. A vég mindannyiszor botlás, kínzás, akasztás, majd ismét felkelés. Báró Henter Ádám „csíkszentimrei házában, még anno ezerhétszáznyolcvannégyben, többnyire maga jobbágyság által üttetett meg” – írja az egyik jegyzőkönyv.

És említsük meg az 1871-ben az arányosításkor történt szentimrei megmozdulást: „Negyvenhat egyént fogtak vád alá, akik tettlegességig menően is követelték, hogy a birtok továbbra is maradjon közösségi formában, hogy hagyják meg az addig szokványos közösséget”. 117 tanú kihallgatása mellett öt napig tartott a főtárgyalás. A nép a végsőkig ellenezte az arányosítást. A szokások, énekes-zenés alkalmak anyagát nagyon megnyírbálta az 1831. január 13-án keltezett tiltó törvény, melynek értelmében, különösen az éjszakai kántálásokat, a kalákát és más összejöveteleket büntetés terhe mellett betiltja. Nem csoda, ha nyoma sem maradt Csíkszentimrén a regelő éneklésnek.

Családom négy nemzedékének perefernum levelét felhasználva vettem össze, mi képezte leginkább a férjhez menő leányok hozományát a múlt században.

A levelek híven tükrözik, hogy a régi időkben nagy jelentőséget tulajdonítottak az ingatlanoknak, vagyis a földterületeknek, a leányok hozományában is. Ma már az ingóságokon van a fő hangsúly. Az apai ág felőli dédnagyszülők házasságakor (1900) felvett perefernum levélhez visszamenőleg készült a dolgozat, felhasználva még a nagyszüleim 1937-ben írt hozománylevelét, valamint két nagynénem hozományleveleit, amelyek 1959-ből és 1961-ből valók.

Az 1900-ban keltezett levél ezt írja „Perefernalis levél, mely felvételét Csíkszentimrén, Nagy Ferenc és neje Szabaci Katalin házoknál, törvényes leányok Rozália azon javairól, melyet a csíkszentimrei György Ferenchez nászhozományul viszen”. Az 1937-ből való perefernum levél az előbbi menyének férjhez menésekor készült: „Hozomány levél, azon javokról, amelyeket Balló Antal és neje Benedek Erzsébet Erzsébet nevű leányuk férjhez menése alkalmával hozományul természetben kiszolgáltattott, és amelyet ifj. György Ferenc viszen nászhozományul”.

Megvizsgálva a tételeket kiderül, hogy az utóbbi leánynak több volt a hozománya, egyrészt azért, mert nagyon gazdag család volt, másrészt, mint egyedüli leánynak csak egy fiútestvére volt, aki elhagyta az országot, majd elhalálozott, így az ő öröksége is a leányra szállt. Ebből a hozományleveléből megtudhatjuk, hogy erdőrészt is kapott, míg a többi levélben nincs erről szó. Ez azért van így, mert amelyik családban fiúk voltak, azok örökölték az erdőt.

A csíkmindszenti családról sokat nem tudunk, de a megkérdezettek szerint nagy birtoka volt a családnak, olyan nagy istállójuk volt, hogy amikor kollektívizáltak, elvették azt is a földekkel együtt. Ennek a leánynak még három fiútestvére volt, ezért az ingatlant négyfelé kellett osztani. Szántóterület így csak hét vékás jutott, míg a szentimrei Balló Erzsébetnek tizenhat véka férjeje volt. Az első leánynak viszont kiegyezésképpen egy kaszáló- és egy szántóterület helyett pénzt adtak.

A legújabb két hozománylevél szinte teljesen megegyezik, ez azzal magyarázható, hogy két leánytestvér hozományáról van szó. „Ajándéklevél, mely készült György Ferenc és Balló Erzsébet Csíkszentimre 335 h. sz. alatti lakosok házánál Gizella lányuk számára férjhezmenetele alkalmából a nekiadandó ingó- és ingatlan tárgyak leltára gyanánt. Keltezett: Csíkszentimre, 1959. április 2-án.” A másikban ez áll: „Ajándéklevél, mely készült György Ferenc és neje Balló Erzsébet Margit nevű lányuk férjhezmenetele alkalmából a nekiadandó ingó és ingatlan tárgyak leltára gyanánt. Keltezett: Csíkszentimre, 1961. február 11-én.”

A két leány fejenként nyolc-nyolc vékás szántóterületet és kaszálót kapott. Itt a vagyon hat részre oszlott, három fiú és három leány között.

A régi időkben állatokat is adtak a hozományba, hogy a fiatalok ne szenvedjenek hiányt semmiben, mert akkor sem volt könnyű új életet kezdeni. Például az első levélben: „egy tehén borjúval, öt juh és négy tyúk”, a másodikban: „egy disznó és két juh”, a harmadikban: „egy tehén és négy juh báránnyal, míg a legutolsó perefernum levélben „egy süldő és egy juh báránnyal” van feltüntetve.

Voltak, akik terményt is adtak, hogyha a fiatalok ősszel vagy télen keltek össze, de ha tavasszal volt az esküvő, akkor a földeket bevetve adták. A dédnagyszüleim esküvője januárban volt (1900-ban), ezért a hozományban szerepel: „egy köből búza, egy köből rozs, egy köből zab, fél véka fuszulyka, két kupa mák, egy kalongya rozs”. A többi levélben nincs szó terményről.

Hogy mennyi bútort adtak egy leánynak, az attól is függött, hogy mekkora volt a lakás, ahová a leányt vitték, hány szobát kellett berendezni. A legrégebb perefernum levélben ez áll: „két pad, egy asztal, egy pár szék, egy sifon, egy ágy, egy kasztén, egy tükör, egy lámpa, három falikép. Míg az utóbbi három levélben több bútort találunk feltüntetve. Például az 1937-ből valóban van a legtöbb bútort: „két ágy, két éjjeliszekrény, két szekrény, egy toalettasztal, egy asztal, két szék, öt függönyrúd, egy kredenc, egy szövőszék és csőlókerék”. Ebből is látszik, hogy az évek során az igények egyre nőttek.

A konyhagarnitúrát a varrott kézimunkák, kosárterítők, asztali futók, falvédők képviselték, amelyek bőven találhatóak az utóbbi leányok perefernumában, míg az elsőben nincs említés róla. A levelekben az is fel van tüntetve, hogy némelyik leány mennyi ruhaneműt viszen magával férjhez. Természetes, hogy a módosabb leányoknak változatosabb volt a ruhakészletük. A leányoknak kellett gondoskodniuk férjeik fehérneműiről is, például az egyik levélben fel van tüntetve: hat férfiing és hat férfi alsónadrág. Ez még ma is szokásba van, főleg falvakon.

A divat sokat változott a négy generáció alatt. Az utóbbiaknak már a kosztüm, a szövetruha, a santungruha, a szvetter és a rövidkabát is nagy szerepet tölt be, míg az első levél csak négy rend ruhát és egy bundát jelez.

Mindenik leány kapott egy-egy szőtt ruhát, a faluban használatos népviseletet, amit az anyák saját kezűleg szőttek, majd varrtak meg.

Akkoriban, mint falusi asszonyoknak, kellett rendelkezniük kender-szötteményekkel is, mint: zsákok, ponyvák, tarisznyák, szőnyegek. Az ágyneműkőz tartoznak a házikészítésű csergék, a derekalj huzatokkal, a szalmazsákok, valamint a festékes terítők, amelyek nem hiányozhattak a perefernumból.

Sokat számított, hogy kinek mennyi párnája, paplanja és lepedője volt, mert ezeket általában megvetve tartották az ágyakon és az volt a lényeg, hogy minél jobban felhalmozzák azt. A szalmazsákokat is kenderfonalból szőtték, és szalmával töltötték meg. A szalmazsák tetejére a derekalj következett, amelyet finom fosztott tollal töltöttek meg, mint a párnákat. Még a párnahuzatok legtöbbje háziszőtt volt, a paplant pedig a legtöbb esetben a csergetakaró helyettesítette. Az edények hozománya eléggé szegényes volt, különösen az 1900-ból származó levél-

ből. Itt nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a leánynak legyen: resta, sütőteknő, törzsölő teknő, káposztáskád, béken, cserép és ércedények. Még a gazdag leányoknak sem volt bőven pléh és porcelán edényük.

Sok leány úgy tudott vásárolni magának edényt, hogy ősszel amennyi terményt begyűjtött, annak ára neki maradt. A későbbi levelekben már sokkal több pléh és porcelánedényt találunk, pl.: zsírosbödön, vizesveder, vājling, főzőfazék, lábos, leveses tál stb. Nagy hangsúlyt fektettek arra is, hogy legyen dióórló, mákórló, radinás kas, fűszertartó, hordozós fazék és mosdótál is, mert ez falun nem hiányozhatott a konyháról. Porcelánedény csak annyi kellett, hogy a fiatal menyecske meg tudja kínálni vendégeit: teáskészlet, kávéskészlet, valamint az üvegedények: pálinkás poharak, boros készletek stb.

A perefernum leveleket általában a lakodalom hetén, keddi nap szokták megírni, tanúk és a szülők jelenlétében és a javakat azok becsülték fel, akik a lakodalomba gazda és gazdáné szerepét töltötte be. A perefernum elszállítására a vőlegény házában általában a lakodalom előtt két nappal, csütörtökön ment végbe. A régi időkben a perefernumot ökrös szekérral vitték. A gazdagabb leányoknál még négy szekeret is megtöltött a hozomány, amely kellő sorrendben volt elhelyezve a szekereken. Így például az ágyra már akkor felpakolták az ágyneműt és minél jobban fel volt halmozva az ágynemű, annál gazdagabb volt a leány.

A perefernum vivése a menyasszony kíséretében történt, akik népviseletbe voltak öltözve, a fogatosok pedig a vőlegény barátai voltak.

Az ökrök homlokára peracet kötöttek és a fogatosoknak az volt a feladatuk, hogy vigyázzanak rá, nehogy a fiatal legények lelopják a peracet, mert akkor szégyenben maradt volna. Amelyik leány szarvasmarhát is kapott, azt a szekér után kötötték, hadd lássa az egész falu.

Az örömszülők feladata az volt, hogy megkínálják a perefernum vivőket, akik segítettek a fiataloknak a lakás berendezésében is.

A perefernum levél írás nagyon fontos volt a dédnagyanyáink, nagyanyáink, szüleink idejében, de a mai modern időkben sincs kihalófélben a falvaink életében.

Szómagyarázat: 1 véka = kb. 20 liter, 1 köből nagyobb 1 vékánál, 1 véka féreje szántó kb. = 7 ár, 1 kalongya = 18 kéve, 1 sing = 70 cm, sifon = fiókos szekrény, kaszten = fiókos konyhaszekrény, sezlon = konyhai heverő, béken = kalácsütő tepszi.

Vezetőtanár: *Mirk László*

György Enikő Mária

Bágyogszovát szakrális emlékei

A XXI. Nemzetközi Honismereti Diáktáborban 2000. július 17–26. között a falu szakrális emlékeivel foglalkoztunk, az itt élő idős embereket kérdeztük a régi vallási szokásokról és a hozzájuk kapcsolódó tárgyokról.

Először a településen fellelhető útmenti keresztokről kérdeztük adatközlőinket. Mint megtudtuk, a faluban ezekből összesen 12 van, nagyrésztük Korpuszt ábrázol, de van köztük Mária-oszlop is. A lakosság hálából állíttatta őket, s most a hívek gondozzák, mivel a leszármazottak vagy nem élnek már vagy elköltöztek. Kiemelhetnénk a Fő utca és a Kossuth utca kereszteződésében álló feszületet, amelyet Varga Imréné azért állíttatott, mert az égi háború elkerülte házáat.

Ezekhez kapcsolódóan keresztjáró napokat tartottak áldozócsütörtök előtt hétfőn, kedden és szerdán. Ilyenkor minden keresztet felkerestek, és ott virágokat helyeztek el. Általában, ha a keresztet előtt elhaladtak, a férfiak kalapemeléssel, a nők keresztvetéssel rótták le tiszteletüket.

Adatközlőink elmondása szerint búzaszentelő, úrnapi és feltámadási körmenetet is tartottak a faluban. Szent Márk napján a búzaszentelő körmenet a pordányi úti keresztet vezetett. Ekkor a plébános az első búzatáblát szentelte meg.

Az úrnapi körmenetkor sátrakat állítottak, virágokkal és szentképekkel díszített oltárt helyeztek el benne. Az útvonalat nyárfaágakkal tűzdelték végig, és az utat frissen kaszált fűvel és virágszirmokkal hintették be. A házak ablakaiban égő gyertyát helyeztek el. Míg az oltári szentséget végigvitték a falun, szentségi énekeket énekeltek. A körmenet alatt végig harangoztak és minden sátornál megálltak imádkozni.

A feltámadási körmeneten nem voltak sátrak, csak oltári szentséget, keresztet vittek, a körmenet elején a feltámadt Krisztus-szoborral. Az előző körmenethez hasonlóan a házak ablakaiban gyertyákat helyeztek el.

Ilyen alkalmakkor az iskolások, tanítók, a zászlóvivők követték egymás, aztán a plébános az umballátum alatt az oltási szentségekkel, majd a ministránsok, egyházközségi képviselők, őket követően a hívek. Külön zászlójuk volt a leánykörösöknek, a leventéknek, az iparosoknak és a szívgárdistáknak. A leánykörösök vasárnap délutánonként színdarabokat játszottak. A csoport tagjainak egyenruhája fehér puffos ujjú blúzából, fekete mellényből, kockás aljból állt. Fontos feladatuk volt a templom díszítése. A leventéknél három korcsoport volt: a 13-16 éves gyermekek, a 16-19 éves ifjak, és a 19-23 éves legények. A szívgárdisták iskoláskorúak voltak, sapkájukba tűzött fehér toll különböztette meg őket a többiektől. A leányok öltözete sötét rakott aljból és fehér blúzából állt.

A településen az 1943-ban történt egyesítés miatt van két templom. A bányogi templom 1768 és 1772 között épült, védőszentje Szent Márton. Árpád-kori alapokon nyugszik, ezt a torony alsó részén található falmaradványok bizonyítják. A szováti templom 1785 és 1804 között épült, védőszentje Mária Magdolna. Búcsúját régen a nyári munka miatt ősszel tartották, 2000-ben helyezték vissza a napjára. Mindkét templomban három harang van. Szentmise előtt 1 órával a nagyharang szól, kezdés előtt 2 órával a középső, a beharangozó pedig a nagy és a középső harang együtt. Halál esetén a lélekharangot használják. Férfi halott esetén 3 verset, nő esetében pedig 2 verset harangoznak. 1983-ig nem volt villamosított, harangozót alkalmaztak. A harangokat tűzvész, háború és vihar esetén félreverték, ráncigálták. Viharban a házaknál szentelt gyertyát is égettek.

A szováti templom nagyharangjáról tudni lehet, hogy Donsmanis kereskedő öntötte. Ő az egyházközségnek még egy bordó selyem címeres oltárterítőt és egy gyönggyel kivarrt bársonypárnát is készíttetett.

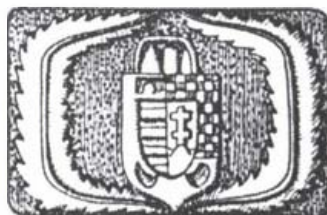
A templomokban 1700-as évekbeli kelyhek is találhatók. Adatközlőink elmondása szerint minden családnál voltak különböző kegytárgyak: szent szobrok, képek, imakönyvek, rózsafüzérek, szenteltvíztartók. Az imakönyvek és az olvasók keresztgánként változók voltak. A szenteltvíztartó és a szobrok központi helyet töltöttek be a lakásokban, hiszen ezek előtt szoktak a családok együtt imádkozni. Szenteltvizet lefekvéskor, utazáskor, házszenveléskor és gyógyításkor is használtak. Egyes házaknál szentelt barkát és szentelt búzát is tartottak mellette.

Ezeket a szakrális emlékeket szinte minden korosztály máig őrzi. A falu ma is majdnem teljesen katolikus, úgy tűnik a fiatalok is az öregekhez hasonlóan gyakorolják vallásukat.

Köszönetet mondunk adatközlőinknek türelmükért és együttműködésükért.

Vezető tanár: *Tóth Anett*

Németh Erzsébet–Pesti Bálint

Morzsák a csíkszépvízi örmények hagyományos ételeiből

Szépvíz és környéke

Csíkszentmiklóstól keletre a határszéli havasok közül kirohanó Szépvíz (patak) torkolatában fekszik Szépvíz, miként neve is jelöli regényesen szép. Szépvíz sokadalmakkal és hetivásárokkal bíró falu. Örmény lakói éppen az élénk kereskedés által emelkedtek azon jólétre, hogy a csak földműveléssel és marhatenyésztéssel foglalkozó, ősi székely lakosságot a falu főbb utcáiról és piacáról kiszorítva, a mellékutcákba kiterelték.

Szépvíz felett, északra felmagasodó Pogányhavas falu feletti előfokán kápolnarom van. Falai még most is néhány láb magasságban megvannak, mellette, mély üreg, a monda szerint: „a kúthelye”, közelében azon szikla, melyben két lóláb nyomához hasonló bemélyülés van. Ez Szent László lovának patkóhelye, mert a hitrege szerint Szent László a hont dúló pogány kunoknak egy csoportját a havasokon szétvervén és megsemmisítvén, győzelme helyén hálaímat emelt az Úrhoz, s egy emlékkápolnát épített, azután pedig táltos lovával a nyomait most is védő szikláról leugrott a völgybe, hol a lezúgó tiszta patakban lovát megitatván azt mondá követőire „*Mily szép víz!*”, miből eredt az odaépült falu neve.

Az örmények legelőször Besztercén telepedtek le 1701-ben. A szászok irigységből a városból kiűzték őket. Megépült Szamosújvár és odaköltöztek. Oxendius Welsereskü püspök – aki Rómában tanult – gyűjtötte össze az örményeket Szamosújvárra. Az ősök vándorlása a Kaukázusból már 1600-tól megkezdődött. Az örmények nagy része onnan származik. Lengyelországba és a Krím félszigetre menekültek és 70 év múlva, amikor a török és a lengyel harcolt, el kellett jönniük. 1672-ben jöttek be Erdélybe és Apafi Mihály fogadta be őket. A timárságok az örmények vezették be. Készítettek különböző színű csizmákat, ami akkor divatos volt és nagy keletje volt. Voltak olyanok az örmények között, akik marháikkal kereskedtek és elhajtották Bécsig, menet közben az útszéli sáncokban pihentek. Jövet bolti árut hoztak magukkal, amit itthon árultak.

1690-ben megvolt a szépvízi templom, Csíkszentmiklóshoz tartoztak, de az örmény templomba jártak és ott tartották a lakodalmakat, keresztelőket stb.

A magyar-örmény konyha

A magyar örmény, rendszerint bőségben él. Jó asztalt tart, de nem él a hasának. Az édesség, a csemege elősegíti az emésztést. Kitűnő az örmény konyha: ezt mondják azok is, akik nem születtek örményeknek.

Leves étkeink: ángódsábur, tukmáls, szulig, korpacibre, leves és táskásleves.

Vastag ételek: heriszá, szoche-dolmá (hogymadolma), ekuderevoldolmó (szőlőlevéldolma), podbéloldolma (martilapudolma), costabona, gurgad, philóv, máchoch, fár.

Főtt tészták: hóku-ekusza, thelpádz, dsidsu.

Édes ételek és sütemények: kátú, pászská, dalánzi, holip, hálva, los, pirahi, meszov-pághbáds dáktólhólvá.

Húsételeink: jámez, buzsernyicza, bátok. Sonkáink híresek: a churut az egész országban keresett cikk.

Szoche-dolmá: a megfőtt és szétválasztott hagymarétegeket vagdalt hússal megkötik és levessel megfőzik. Ha kész, tejfölt, tojássárgát téve levébe, ecettel kellemes savanyú-édes lesz. Igaz ízletes vastag étel.

Costa-bona: malaclábakat, fejét és fület megfőznek, melyben tejfölös, citrommal savanyított levet készítenek.

Gurgad: a szemelt búzát megdarálják, azután húslében megfőzik, melybe kis rántást is vegyítenek. Készítik ezt húslé nélkül, böjtölősen is.

Máchoch: szigorú böjtnapokra való élelmiszer, mely fodormentával készül.

Főtt tészták:

Heku-ekusta: a metélt laskatésztát apróra vagdalt húsgombócokkal húslében főzik. Régen a laska halotti tor kiegészítő részét képezte, innen nyerte örmény nevét „a meghalt lelkéért adott laska”.

Thelplách: e laskatészta tölteléke hagyma vagy túró.

Dsidsu: olajos laska.

Édes étek és sütemények:

Pászká: tehéntúrót, tojást, tejfölt, lisztet, citromhéjat, cukrot, mazsolát vegyítenek össze. Igen finom húsvéti tészta.

Holip: tésztáját, mely hasonlít az ostyához, forró mézzel öntik le.

Hálvá: hosszúkás fonatokban pörkölt mézből álló csemege.

Mészov pághbáds: szintén nyújtott tészta, hússal töltve béles alakban készítik.

Örmény különlegességek készítési módjai

Leves ételeink:

Tukmáds: churuttal savanyított böjtös leves, mely laskára vagdalt tésztából áll. Hús nélkül készül.

Szulig leves: káposztalében főzött vetemény és kockás tészta.

Kurpacikre leves: a búzakupára forró vizet öntenek, mely pár nap alatt savanyú levet képez és leszűrve adja a cikrét, melybe veteményt és tehéntúró galuskát tesznek.

Mákos leves: a mákot vízben megáztatják, fakanállal jól eldörzsölik, s főtt mézzel összekavarják, azután piritott kenyérkockákra öntik. Nagypénteki edel.

Vastag ételek:

Heriszá: a jól megfőzött marha- vagy pulykahúst finom szálakra tépik, azután főtt búzával és rántással elegyítve húslébe egybefőzik. Ezt, mint alkalmi ételt, különösen a húshagyó napokon szokták készíteni.

Húsételeink:

Jómez: pirosra sült kecske- vagy bányahús hagymával megöltve, összerakva és gömböc alakban feltálalva, melyből ízletes szeleteket vágnak. Ez egyik legnevezetesebb örmény nemzeti sült.

Buzslyiczsa: kecskeoldal vagy comb bepácolva, s füstölve. Ez frissen sütvé vagy szárazon is ízletes.

Serdám: a kecske gömböcét apróra vagdalt marha- és kecskehússal, s szalonnával, valamint hagymával megtöltik, aztán összevarrják, megsütik és szeletekre vagdalmazzák. A kecske csáfája is nyárson sütvé kedvenc eledele az örményeknek.

Vezetőtanár: *Mirk László*

Páll Katalin

„A csodaszarvas nyomában” – honismereti tábor (Békéscsaba 2000. július 5–11.)

A táborozás időtartalma alatt a magyar őstörténet, ezen belül a magyar ősvallás és a magyar nép eredetének témáját dolgoztuk fel oly módon, hogy az előadók és pedagógusok segítségével mi diákok rácsodálkozhattunk az ismeretanyag eddig számunkra elképzelhetetlen, beláthatatlan mélységeire. A táborvezetők munkáját segítette előadásával Born Gergely csillagász-szociológus is, aki a magyar ősvallás mibenlétének lehetőségeiről beszélt, illetve származástörténetünk ma ismert nézetei közül a közép-ázsiai eredet mellett vonultatott fel bizonyítékokat. Szólt többek között az esetleges hun-szabír-avar-magyar állami jogfolytonosságról, melynek tárgyi meghatározója a magyar Szent Korona. Ezen elmélet szerint a korona még az

I. évezredben készült egységes ötvösmű, és a Fekete-tenger keleti partvidékéről származik, valószínűleg egy ómagyar műhelyből. A Munkácsy Mihály Múzeumban, miután megtekintettük a múzeum gazdag művészeti és biológiai anyagát, Erdős Géza elmondásában – egy jur-tában ülve – meghallgathattuk a finnugor származáselméletet alátámasztó adatokat is.

A névadó mondabeli történetet szerepjátékkal, korabeli jelmezek, jelképek készítésével, valamint videofilm megtekintésével elevenítettük fel. Az előbbieket során segítségünkre volt Gubáné Pataki Mária művésznő, aki mindenki, még a kevésbé ügyesek keze alól is remekbe-szabott alkotásokat varázsolt elő. A korhű díszítési módszerekkel kísérletezve bőrtarisznyát és más hímzett tárgyakat készítettünk, majd a Szent László Általános Iskola tűzzománc műhelyében próbálgattuk eme számunkra még teljességgel ismeretlen művészetet. Ellátogat-tunk a Békéscsabai Malommúzeumba is, ahol – a lovaglási lehetőség mellett – a helyi történel-mi íjászegylet tartott bemutatót, majd magunkat is tesztelhetjük az érdekes fegyverek haszná-latában. Úgy gondolom, a tábor összességében nagyszerű élményt nyújtott, és az idő korláto-zottságához képest rengeteg ismerettel bővítette – egyelőre még szerény tudásunkat.

Ezúton szeretném megköszönni a lehetőséget tábor vezetőinek: Fabulya Lászlónénak, Fekete Gabriellának és Sági Krisztinának.

Molnár András

„A magyar hon szépségei”*

Jókai Mórhoz kötődő komáromi helyszínek

Jókai Mór élete során sok helyszínnel került kapcsolatba. Komáromban élte le fiatalkorát, nagyon sok épület kapcsolatba hozható az író emlékével. Ezek közül sajnos nem mindegyik található meg napjainkban is. Néhányat lebontottak, egyesek pedig nem eredeti alakjukban állnak helyükön.

Jókai szülőháza egy Vármegyeház utcai kis bérlakás volt. Ez ma a Selye János Gimnázium épületével szemben található. A mai ház, melyen egy emléktábla is hirdeti az eseményt, nem az eredeti. Az egykori bérlakást lebontották, helyére új házat építettek. A köztudattal ellentétben nem ez volt a Jókay család lakóháza. A kis Móric nem sok időt töltött itt, kétéves korában a család elköltözött újonnan épült lakóházukba.

Ez a ház már jóval tágasabb volt, mint a régi bérlakás, mivel három szobából állt. A Szombathy és a Nagy Mihály utca sarkánál feküdt. Vály Mari részletesen leírta, hogy hogyan is nézett ki az épület a kis Jókai idejében. Különös figyelmet szentel a folyosónak, mivel ezen folyosó boltíveit hat vörösmárványoszlop tartotta, melyeknek az volt a nevezetességük, hogy elemi iskolás kisdíák korában Móricka úgy szerette leckéjét tanulni, hogy az oszlopok valamelyikét átötelve akörül forgott, most jobbra, majd balra, míg a dictumot el nem tudta szóhiba nélkül mondani. Az oszlopok megromlódva ugyan, de még ma is láthatóak az udvarban.

Nem esett messzire új lakásukról a kálvinista kollégium sem. Homlokzatán tábla árulkodott alapítási évéről – 1796-ban állította a komáromi református gyülekezet. Vály Mari a kö-vetkezőképp emlékezett meg róla:

A komáromi kálvinisták szép tornyú templomával átellenben, nagy kiterjedésű, virágos udvar belső végén állt az egyszerű, de tekintélyes alakú, szilárdan megépített egyemeletes

* Ezzel a címmel hirdetett a Honismereti Szövetség 2000-ben pályázatot. Felhívásában arra ösztönöz-zük a Kárpát-medence középiskolás diákjait, írják le, hogy Jókai melyik írásában és miként szerepel lakóhelyük, vagy ahhoz közeli táj, település, létesítmény, és azt vessék össze a mai állapottal. 2000 novemberében Révkomáromban a szlovákiai magyar Pro Patria Honismereti Szövetséggel közösen Jókai-emlékülést szerveztünk, ahol a legjobb pályamunkákat készítő diákok felolvastak dolgozata-ikból. Az itt következő részletek a díjnyertes pályamunkákból valók. (Szerk.)

kálvinista kollégium. Bádoggal bevont kicsi harangocskája igyekezett minden alkalommal legalább néhány másodperccel megelőzni vékony hangjával a város összes harangját, mikor csak valami rendkívüli esemény hirdetésére megmozdítandók voltak nehéz ércnyelvéket.

Jókai minden nap egy órával a többiek előtt bent volt az iskolában, ahol különböző nyelveket tanult. Első versét Székely Sándornak, egyik tanárának címezte a neve napjára. Az iskola több novellájában is megjelenik. *A szatyor* az iskola egy különös szokásáról szól. Maga a címben említett alkalmatlanság valóban egy szatyor, amit minden nap más családhoz visznek. A kiválasztott család köteles volt biztosítani az iskola aznap ebédjét. Igyekezett is minden háziasszony kitenni magáért. A szabadságharc után ez a szokás megszűnt.

Az író nem csak a református kollégiumot látogatta. 1837-től kezdve hetente háromszor jelent meg a komáromi rajziskolában, ahol 1841-ben szerzett bizonyítványt. Tanára Orbán Gábor volt, aki különösen az építészeti rajzokat és az arcképeket sajátította el tanítványával. Jókai ügyvéd korában is el-ellátogatott a rajziskolába. *Az én iskolatársaim* című elbeszélésében így emlékezik meg az iskoláról: *Orbán Gábor városi rajztanárnak minden architektúrai tudományát végigtanultam, s olyan szépen fölépítettem – papiroson – Theseus templomát, hogy arra mindenki egyszerre ráismert... így fejték ki bennem a festészet szenvedélye. Tizenöt éves koromban már egy általam rajzolt kép (Tóth Ferenc püspöké) megjelent kőmetszetben; s aki csak híres volt Komáromban, azt mind lerajzoltam.*

A várossal kapcsolatban a legtöbbet emlegetett helyszínt a végére hagytam. A komáromi sziget volt ugyanis a legnagyobb hatással Jókai munkásságára. Az író itt a nyugalmat kereste, mivel a házuk környéke túl zajos volt. Mint azt az életrajzában már említettem, a szülők a szigeten két parcellát is vettek, mikor azt a városi tanács fölosztotta a polgárok között. Az egyik területe 711 négyszögöl, a másiké 707 négyszögöl volt. Áruk 105, illetve 110 váltóforint volt. A Jókay család ezzel polgárjogot szerzett a városban, hisz polgár az lehetett, aki földet birtokolt a város területén.

A földparcellák megvételére egyébként az a Fazekas János bízta őket, aki a Vármegyeház utcai bérlakásuk gazdája volt. Miután Jókayék elkezdtek építeni új házukat, el kellett adniuk egyik telküket. Ennek új gazdája Beöthy Gáspár lett. Ez a kert azonban sok félreértésre adott okot, ugyanis itt áll a Jókai-filagória. Ez az emlékmű azonban csak a nagy íróról megemlékezésékképp készült, ennek ellenére sokan úgy gondolták, hogy a híresség itt alkotott.

Az viszont igaz, hogy Jókai Mór járt itt. *A századforduló táján a Beöthy-család szigeti kertje volt a legnépszerűbb összejövetelek helye. Beöthy Zsolt író évről évre a komáromi szigeti kertjében tartotta születésnapját. Ilyenkor nemegyszer 50-60 író sereglet össze tiszteletére; ott volt gyakran Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Jókai Mór, idősebb Szimyei József, Hegedűs István, Molnár Ferenc. A Beöthy-*

Komárom. Nagydunai vashíd. – Große Donau Eisenbrücke.

-kert villája még ma is jó állapotban van, s a kert egyik sarkában ott áll az a gömbszelet alakú tetős építmény, amely alatt Jókai első szobrát emelték, Istók János alkotását.

A másik parcella a 106-os számú volt, és a család tulajdonában maradt. Ezen a kis telken volt található az a kis fakunyhó, amelyről az író több művében is megemlékezik. A kunyhó voltaképpen nem volt más, mint egy magas lábakon álló lépcsős faépítmény. Igazi lakófunkciója nem volt, legfeljebb az eső elől nyújthatott némi menedéket. Tökéletes volt azonban Jókai számára, aki zavartalanul írhatta remekműveit. A sziget hangulatából merithette ihletét témáihoz a szabadban fel-alá járkálva. Az eredeti kertben most egy emléktábla hirdeti a hely jelentőségét. Jelenleg a kert a 2317-es számot viseli a telekkönyvben. Tulajdonosa Oros Antalné Kreft Júlia, a Kreft család birtokában a telek 1916-tól van.

A város mindvégig hálás szívvel tekintett fel híres szülőterére. A Beöthy-kertnél említett Istók János szobor volt az első emlékmű Jókai tiszteletére. Ez a szobor sajnos napjainkban már nem látható. 1919-ben a magyar Vörös hadsereg és a csehszlovák hadsereg között vívott harcok során elpusztult.

1881-ben két emléktábla leleplezésére került sor. Az egyiket szülőháza helyén, a másikat a Jókai család Szombathy utcai házának falán helyezték el. Ezeket ma is megcsodálhatjuk.

A leglátványosabb műemlék az óriási Jókai ércszobor, melyek a Jókai Egyesület állíttatott fel közadakozásból. A szobor Berecz Gyula komáromi szobrászművész alkotása. Talapzata haraszti kőből készült, a szintén városbeli Komáromi Viktor munkáját dicséri. Külön leplezték le talapzatát és magát a szobrot. 1937. június 20-án került sor a talapzat átadására, majd ez év november 11-én teljessé vált a mű. A szobor lábánál a talapzatba belevésve található a következő üzenet:

A Jókai közművelődési és múzeumi Egyesület

mai alulírott napon tartott díszközgyűlésének határozata alapján ebben az iratban, melyet Jókai Mórnak, a legnagyobb magyar regényírónak emlékére felállítandó szobor talapzatába helyezünk el, följegyezzük emlékezetül a következőket: Ezt a szobrot a közadakozás útján egybegyűlt összegből állítjuk föl, érezve a szülővárosnak azt a szent kötelességét, hogy a legnagyobb fiának emlékét ércalakba öntve állítsuk minden jövőendő utódok szeme elé.

Hálával és kegyelettel emlékezzünk ő reá, akinek soha el nem múló emlékét szívébe zárta a magyarság és tiszteletben tartja az egész művelt világ.

Büszkén fogunk Jókai Mór szobrára tekinteni. Benne a szlovenszkói magyarság együttérzésének, nyelvéhez és kultúrájához való ragaszkodásának bizonyítékát látjuk, mert a szobor felállításához a szlovenszkói magyarok minden társadalmi, felekezeti és foglalkozási különbség nélkül egységesen járultak áldozatos adományaikkal.

(...)

Álljon e szobor a szülőváros legszebb helyén, mint Jókai Mór halhatatlanságának s az utókor kegyeletének tündöklő bizonyítéka!

Tokár Géza

Senki szigete – Erzsébet sziget?

Komáromi születésű leányként igazán elmondhatom, hogy Jókai nyomába léptem, hiszen ő is járt ezeken az utcákon, tereken. Szerencsére műveiben is megörökítette szülőföldjének szépségét, mert e nélkül csak a pusztaság valósága tárulna elénk. Így azonban képzeletünkben megjelennek a csodás múltbeli képek, és boldogan lépünk a valójában kicsit elhanyagolt utcákra. Miközben arra gondolunk: ha összefognánk, újra a legszebb tájak egyikében élhetnénk mindennapjainkat.

Először a Jókai számára is legkedvesebb regényről írnék. Az arany ember című műben számos, Komáromra vonatkozó leírással találkozunk. Ezek közül is a Senki szigetét tartom a legfontosabbnak, amelyet az Erzsébet szigetről mintázott az író. Ő a következőket mondta e helyről: „Az én szülővárosomnak, Rév-Komáromnak van egy szigete, amely csaknem olyan

hosszú, mint maga a város, a szélességében is kétszer akkora, mint a Margitsziget. A közlekedési út ezen visz keresztül, a Duna város felőli oldalán dobogóhíddal, Újszőny felől hajóhíddal volt összekötve." Ennek a szigetnek már az író korában is nagy múltja volt, tehát erről is szólnék néhány szót. A XVI. században a sziget még két részből állt, amelyeket egy ér választott el. Felső része Kis-szigetként, az alsó pedig Nagy-szigetként íródott be a történelembe. A meder még mindig látszódik, de az életet adó víz már rég nem mossa partjait. Tudnunk kell, hogy valójában egy félszigetről van szó, hiszen a Duna kisebbik ágát elzárták, s így lehetővé vált a szárazföldi megközelítés is. A lenyűgöző látványt nyújtó táj korábban is sok vita forrása volt. Az 1500-as években például német vámbirtokhoz csatolták, és az átvonuló hadak teljesen lepusztították növényzetét. 1623-ban pedig Reiffenberg tartotta uralma alatt és csak jóval később, jelentős hanyatlás után került ismét a gondos földművelők kezébe. Azonban munkájuk sikeres volt, hiszen Jókai korában ismét teljes pompájában tündökölt a gyümölcsös. Csaldjának is itt volt kertje, amit az író gyakran látogatott, és ez adott ihletet számára az első művének megírásához. A festői szépségű táj azonban Jókai műveiben nem úgy jelenik meg, ahogy a valóságban létezett. A szigetnek számos művelője volt, így a nyári időszakban nem lehetett éppen csendesnek nevezni. Az emberek boldog zsongásával átítatott levegő mosolyt varázsol az ide látogatók arcára. A hajósok már messziről láthatták a virággal borított kertet, melyek a szorgos kertművelők munkáját dicsérették.

A Senki szigetét éppen ellenkező tulajdonságai teszik elbűvölővé. Itt mindig békés csend fogadta a látogatót, hiszen lakója csak Noémi és édesanyja volt. Ők magányosan éltek, elrejtözve a világ gondjai elől. De a gyümölcsös ugyanolyan gondozott volt, azonban ezt a két szorgos női kéz alakította ilyené. A műben a következő leírás olvasható: „Amit maga előtt láttott, az a paradicsom volt. Egy rendezett kert, valami öt-hat holdra terjedő, nem sorba, de szabályosan csoportokba ültetett gyümölcsfákkal, amiknek ágait földig húzza édes terhük. Aranylő, piroslő gyümölcslal rakva alma- és körtefák, a szilvafák minden faja, mintha rózsavagy liliomszokor volna a ragyogó gyümölcstől... Közben egész bozótot képez a málna, ribizske és köszméte...” Tehát a növényzet itt is gazdag és színpompás volt. Ne higgyük, hogy csak Jókait kápráztatta el az Erzsébet-sziget. Íróink és költőink legtöbbször meglátogatta ezt a nevezetes helyet, amely szépségével belopta magát mindegyikük szívébe.

Azonban ennek a páratlan szépségnek is véget vetett a sok katasztrófa. Már az író is említést tesz művében a kristálytisza vizű Duna áradásairól. Ennek következménye, hogy a diófák kipusztultak a szigeten. Azonban ez a természeti csapás számunkra mindennaposá vált. A hőmpölygő folyó kiszámíthatatlan és koszos lett. Ennek nagy részben az az oka, hogy a mai emberek nem tudják úgy megbecsülni ezeket a természeti kincseket, mint régen. Az ilyen kivételes szépségű tájak, ha szem elé kerülnek, csak a pénz szagát árasztják a kapzsi emberek felé, akik nem törődve az idilli szépséggel és a növények hasznosságával, felborítják a biológiai egyensúlyt azzal, hogy kivágják a fákat, kiirtják az állatvilágot, és mérgező anyaggal szennyezik be a környezetet. Így történt ez a másik két Rév-Komárom közelében fekvő településsel is, amelyek szintén megjelennek a műben. A Szent Borbála Almásnál süllyedt el. Ez körülbelül Almásfűzitő, Dunaalmás közelébe tehető. Ez a vidék is nagy változáson ment keresztül. Itt is megkezdődött az iparosodás. Felépült a Timföldgyár, amely sok ember számára kínált munkalehetőséget. Majd az idetelepülő dolgozók számára megépítették a kolóniát. Azonban ez a gyár is hátrahagyta hajdani tevékenységének káros hatását, hiszen a környéket ellepte a bauxit pora és még ma is felhalmozva áll a „vörös iszap”. Az arany emberből tudjuk, hogy a monostori dombokat parcellázták. Régen még szőlősgazdák éltek itt, akikkel a műben a homokos vidékre alkudoznak. Már ez a hely sem a régi. A Duna közelsége és a csendes környezet a pihenni vágyók százait csalogatta ide. Mindenhol nyaralók épültek, s a véget nem érő szűk utcáskákban hamar eltévedhet az ember.

Jókai korában nem a városiasodás miatt pusztult az élővilág, hanem az 1848-as tűzvész tette szinte a földdel egyelővé a várost. Erről a Kossuth parancsára Komáromba érkező Jókai a következőket írja: „Soha nem felejttem el azt a képet, amely akkor elémtárult. Szülővárosomat láttam háromnegyed részben leégve, a város tornyai mind tető nélkül meredeztek a romtömeg közül, egyedül a kálvinisták tornyának veres fedele állt még épen. A dobogóhíd is le volt égvé s a hajóhíd a szőnyi csillagházról egyenesen a városhoz vezetett. És nekem nem lehetett a rommá dőlő szülővárosomba bemennem...” Ennek a tűznek esett áldozatául a Jókai-ház is, és vele együtt az ifjú író rajzai és első munkái. Ezt a katasztrófát Politikai divatok című munkájában örökítette meg.

A harmadik regény, amely a komáromi eseményekre épül, az Elátkozott család. Ez az 1763-as földrengés alatt átélt rettegést jeleníti meg, bár nem ad teljesen valóságos képet a történetekről. Ezt olvashatjuk róla a műben: „Egyszerre megrázkódott a föld az ő terhei alatt... Az egyházak ajtajai feltárultak, a nép betódult. A pap elvégzé beszédét... E pillanatban, mintha mennydörgő szekerek rohannának végig a föld mélyében... Aztán csendesség lett ismét. Másfélezer ember feküdt halottan az összedült templom romjai közt...”

Nézzük csak meg azt a városképet, amit az író tárt elénk! A takaros kis parasztházak és a gyakran két-három utcára nyíló módosabb emberek házai, az ekkor szokásos városképet mutatták. Ezek közel épültek egymáshoz, és a kertek nagy része nem itt volt található, hanem a szigeten. Ez a közelség nemcsak a házakra, hanem az emberekre is jellemző volt, akik egytől egyig ismerték és segítették egymást.

Ma a szűk utcácskák mindkét oldalán a csillogó-villogó üzletházak kápráztatják el az arra járókat. A kis családi házak helyét felváltották az emeletes házak, még jobban összezsúfolva nemegyszer több tucat embert, azonban itt már csak a lakások állnak közel egymáshoz. A nagyvárosokban ez az emberek közötti eltávolodás már sokkal előbb bekövetkezett.

Azonban a Komáromba térvő idegen még ma is szép élményekkel gazdagodhat. Hiszen sok a látnivaló mind az északi, mind pedig a déli oldalon. És az ostromot túlélő épületek is sorba visszanyerik a Jókai korabeli pompájukat, bár rendeltetésük és nevük azóta megváltozott. A város fontos turisztikai központtá vált, amely egyben megélhetést nyújt az itt élőknek.

De mi is valójában az, amivel kivívta magának ezt az országos elismerést szűkebb hazánk? Erre legfőbb magyarázat nagy jelentőségű történelmi múltja. Hatalmas erődrendszerek ölelik körül. Ezek egyikébe szőtt eredménytelen küldetése Jókainak. Ma ezek a hatalmas épületek részben múzeumként működnek, és feltárják az eddig még avatatlan szemek előtt a harcok borzalmaikat. Láthatjuk például, hogy milyenek voltak azok az ágyúk, puskák és egyéb fegyverek, amelyek ilyen iszonyú pusztítást végeztek a Duna mindkét partján. A Monostori erőd ma is jelentős szerepet tölt be a város életében. Az erődűrák izgalmi és látványosságai sok látogatót vonzanak. Ezen kívül napjainkban volt az a rendezvényisorozat, amelynek szintén ez a monumentális épület szolgált színhelyül. Jókai korát idézték a belső udvaron rendezett ügyességi versenyek, amelyeknek főszereplői a lovak voltak. Ekkor nyerhetett betekintést az idelátogató Komárom és Észak-Komárom múltjába és jelenébe egy rajzkiállítás segítségével.

Igaz, a XX. század változásai szinte egytől egyig hátrányosan hatottak erre a kis ország-részre, de én így is szeretem ezt a vidéket. Büszke vagyok arra, hogy itt élek, és úgy érzem, hogy Jókai is ezt próbálta kifejezni, amikor Komáromról a következőket írta: „Ó, te dicsőséges, te siralmatos Komárom városa! A kerek földnek nincs olyan városa, mely annyit szenvedett, annyit áldozott volna egy hazáért, egy eszméért, a nép szabadságáért, mint Komárom, együtt és egyenként minden lakója, s nemzete történetét annyi dicsőséggel halmozta volna el. Komárom városának minden egyes lakója megérdemli, hogy városa nevét mint nemesi prédikátumot viselje a neve előtt.”

Bodó Rita

Jókai Tatabányán

Jókai műveiben leginkább az 1800-as évek derekán levő Komáromot láthatjuk. Az akkori Komárom leginkább a mezőgazdasággal és a kereskedelemmel foglalkozott. Így a piac jelentős szerepet kapott a város életében. A hajózás jelentősen megemelte a kereskedelmi színvonalunkat. Az akkori város jelentős szórakozási ágai a kávéházak, melyekben a városon keresztülhaladó kereskedők, és az örökös játékszenvedélyű dzsentrik találták meg a szórakozást. Az olcsó, és drágább szivarok füst-elegye megtelítette a kávéház belsejét, a kártyajátékokból és társalgásból eredő hangzavar pedig elnyomott mindenfajta zenét. A macskaköves utak – melyek leginkább csak a főutak voltak vidéken – még várhattak ez idő tájt az autóbilok gyorsaságára, akkoriban a módosabb néprétegek a lovashántót választották közlekedésül. A szegényebb réteg mezitláb, gyalog ment olykor kilométereket a földjéről a városba, míg a tehetősebbje lóvontatott kocsikon kápráztatta el a városiakat.

Komáromban nem voltak jellemzőek az emeletes házak, legfőképpen az 1763-as földrendés után álltak át az emberek a családi (kertes) házak építésére. A legtöbb embernek nem is igazán volt pénze nagyobb házra, s volt, hogy egy épületben több generáció lakott. A kivételt képező – emeletes ház – tulajdonosa engedhette meg magának azt a luxust, hogy többemeletes házat építtessen magának és annak földszintjében építtessen esetleg egy kávéházat.

Míg a pödörtbajszú férfiak ezeket az úri szórakozóhelyeket választották, addig a szegényebb réteg beérte egy „késdobáló” kiskorcsmával is. A cigányzenétől és énekléstől hangos korcsmán kívül még egy szórakozás nyílt a hölgyek, és finomabb urak rendelkezésére. A gazdagabb rétegű polgárok gyakran rendeztek házukban bálokat, ahol hajnalig szóltak a „divatosabb” zenék, folytak a pezsgők és a társalgások.

Komárom parkjai akkoriban igen tágak és rendezettek voltak, nem csoda, ha a gyermek Jókait is sokat vitték oda játszani. Bár őt inkább megrémítették a többi gyerek piszkos és ördögi-en kegyetlenek tűnő gyermekcsínyjei – festi le Mikszáth Kálmán. Akkoriban a gyermekek egyszerűbb viseletben játszottak, mint most. Portól és piszoktól koszos arcuk és ruhájuk, egyszerű játékaik teljesen elvesztek az idő vasfoga alatt. Bár játszótér nem adatott meg akkoriban a kicsiknek, mégis teljes elfoglaltságot tudtak maguknak varázsolni. A parkok remek lehetőséget adtak számukra. Mily’ hatalmas parkok is voltak akkor! Mostanság az ember épphogy tud valamit érzékelni a régmúlt idők füstmentes, megkímélt tájaiból!

Amikor az 1850-es években megkezdődött a Csillagerőd, a Monostori erőd, és az Igmándi erőd felújítása – ami 1877-ig tartott – Komárom újabb arculatot kapott. Rohamosan fejlődött, és ez a fejlődési szakasz máig is tart. Tuba János (1855–1924) Komárom város főjegyzője és országgyűlési képviselője, ekkortájt alapította meg a Komáromi Lapokat. Villája Koppánymonostoron található, napjainkban római katolikus kápolnaként szolgál. Az 1800-as évek közepén még nem öveztek vastgyűrűként bástyák és sáncok, nyílt volt a Csallóköz felül, terjeszkedhetett. A Vágduna partján óriási fakereskedések virágoztak. A győri Dunát ellepték a gabonaszállító hajók. Ezeket helyi „superok” készítették, s egészen Zimonyig hordták a komáromi ipartemékeket, melyek nagy része Szerbiába vándorolt. A halászok óriási vizákat fogtak és szállítottak Pozsonyba, sőt Bécsbe is. A borkereskedést a közelfekvő neszmei szőlők élénkítették. Azonfelül mindenféle iparos bőségben volt, túl a város igényeinek kielégítésén. Még gombkötő mester is nyolc volt, pedig a magyar vagy általában zsinóros ruha nem volt köviselet, csak a kálvinistáknál. Szolgálaton kívül még a katonatisztek is polgári ruhában jártak, cylinderben, hosszú kabátban, s a közkatonák elszegődhettek némely napokon napszámba. Az aranyművesek híresek voltak. Hát még a komáromi fehér cipők! Nagy garmadában álltak a Dumcsa-ház előtt, mindegyik mellett egy-egy jöltáplált kofa ülve, fejeiken hosszas, lapot tetű kontyukat letakaró szalmakalapokkal, melyek a francia forradalom közelségére emlékeztettek. A régebbi céhrendszerek, mikor minden komáromi mester másforma ruhában járt, nyomai még megvoltak, úgyhogy minden utcai alakot meg lehetett különböztetni, ez csapó, az varga, emez csizmadia, szabó vagy mézeskalácsos. Mesteremberektől pedig hemzsegett az egész Komárom, úgyhogy a külföldi vándorló legények rendszeren betértek ide, mert a mesteriséghez és a tanulmányúthoz szinte hozzátartozott Komáromban is megfordulni.

Sehol az országban nem volt olyan exkluzív társas élet, mint Komáromban. A nemesség még a házaira is kírta a „Salva guardia”-t a kapu fölé, és nagy fölfuvalkodottsággal zárta el magát a polgárság elől, csak a katonatisztekeltáta leereszkedésre érintkezésre. A polgárok emiatt szintén elkülönítették egymást foglalkozásuk szerint, még ruházkodás által is, a világejrt se túrta el a gombkötő, hogy őt például szabónak nézzék. A megyei tisztviselők, mint valami felsőbb lények tűntek fel a városaink mellett, még végre a kaszinóban történt az első lépés a közönségnek műveltség szerinti csoportosítására. S e kaszinó valóban mindjárt az első években virágzott, ahova minden magyar nyomtatvány járt, s minden magyar könyv megvétetett. Érdekesképpen megjegyzem, hogy a külföldi lapok és folyóiratok közül a Wiener Zeitung, Beobachter, Allgemeine Zeitung, Wiener Theater-Zeitung, Das Ausland, Blätter aus der Gegenwart és Bibliothek de Neuesten Weltkunde voltak szétrakva a kaszinó zöld asztalán.

Bizonyos szellemi és némileg irodalmi központot egy bájos leány teremtett maga körül, Weinmüller Franciska, aki apjától Weinmüller Bálinttól nyomdát örökölt és a Komáromi Kalendariumot. Ez az igénytelen naptár már akkor is több volt 100 évesnél, őt garasért árulták a

ponyvákön, és könyvkötőknél. Szinte hercegi jóvelmet jelentett, mert a naptárt több száz-ezer példányban nyomtatták, folyton egész éven át nyomták, és mégsem bírták kielégíteni az egész országra szóló szükségletet. Annyira eltalálta adomáival, rigmusaival, jóvendómondásaival a nép szája ízét, hogy a nép vakon hitt a Komáromi Kalendáriumban, s alig várta évről évre.

Nemcsak a Czuczort látogató írók, hanem a neves színészek is állandó vendégei is voltak Franciskának. A selyemmel, bársonnyal borított és szépen kivilágított termekben valami másról is folyt szó esténként, mint egyebütt. A Fekete Sasból, a kávéházakból, a kiskorcsmákból duhaj zene hangzott (mert temérdek cigánybanda volt a városban). A fakereskedők, gabonakereskedők otthon számoltak krétával az asztalon, már ti. azok, akik nem kártyáztak valahol a Csókában, vagy a Mayer-kávéházban.

Az 1990-es rendszerváltás után lélegzethez jutott mind a két ország, a fejlődés lehetősége teret kapott, és utat talált. A változás leginkább napjainkban látható. A magánkereskedések, üzletláncok és a külföldi magáncégek megjelenése gyökeres változást eredményeztek. Dél-Komáromban pár hónapja nyitotta meg kapuit a Nokia cég, mely fejlett szervezésű, biztos munkahelyet biztosítva segít felszámolni a munkanélküliséget, ami Komáromban is lényeges probléma. Továbbá a Millennium üzletház is helyet kapott a városközpontban, ami – szerintem – még eléggé gyerekcipőben jár. Ezekkel még nincs befejezve a felsorolás, ugyanis a város arculata napról-napra változik. Sorra nyílnak az üzletházak és kereskedések, ami jelentős háttal van Dél-Komárom gazdaságára.

Szlovákia is büszkélkedhet effajta érdemekkel, hiszen nagy változásokon ment keresztül az elmúlt évek során. Ezen a téren mindig is előnyös helyzetben volt.

Észak-Komáromból igen sok diák jár Magyarországra tanulni, és sok dolgozó talált itt munkát. Így szoros kapcsolat alakul ki a két ország között. Észak-Komáromból sokan vásárolnak lakást vagy üzletet Dél-Komáromban. A dél-komáromi strand utcája főleg ilyen üzletekkel bővelkedik. Együtt építjük fel hazánkat és ápoljuk hagyományainkat, barátságunkat.

Jókai halála után a romantika kihalt Komáromból. A város szürke, és egyhangú lett. Történeteit, „meséit” olvasva viszont visszatér egy kicsit közénk egy rég elmúlt színes világ, ahol érezzük a csendes és nyugodt esték bársonyos illatát, a tiszta levegőt, a parkok nyugalmát, és a Duna hűvös érintését. Jókai jellegzetes műfaját sok író próbálta meg elsajátítani, ám ez szinte csak Mikszáth Kálmánnak – Magyarországon második legnagyobb „mesélőjének” – sikerült. Ám Komárom hűvös, és egyhangú maradt. A romantikát még mindig őrzi a Duna, ám az emberek közömbösebbek lettek a szépségre. A Dunát pedig átíveli az Erzsébet-híd, mint valami kapu. Kapu a szellemvilág, és a való világ között. Kapu Jókai világa, és a mostani világ között. Mintha csak arra építették volna 1892-ben, hogy minden este a dunai fények táncát lesse, s nem azért, hogy két országot kössön össze.

Bár hiszem, hogy amíg a Duna jelen van, addig Jókai világa is ott rejtőzik mindenen a szíve legmélyén. A Duna – mely a közelmúlt történelmében két ország elválasztóvonalá lett – napjainkban összeköt barátokat, családokat és országokat is. A régmúlt felidézője, s a romantika utolsó mentővára határon innen és túl.

Kovács Endre János

A török kori Székesfehérvár Jókai regényében

Megyénk központja Székesfehérvár, ami lakóhelyünkhöz közel fekszik és az utóbbi időben egyre gyakrabban járunk ide. Megfogott a város történelmi kisugárzása és szépsége. Ezért, mikor hallottunk erről a pályázatról, rögtön megragadtuk a lehetőséget, hogy más előtt is feltárhassuk a város nevezetességeit, történelmi emlékeit. Ahogyan 1912-ben Székesfehérvár leghíresebb püspöke, Prohászka Ottokár megemlékezett róla: „Ide, a nádasok zátonyaira települt meg a magyar népelet, költészet s művészet, áhítat és vágy, öröm és gyász; itt épületek

bazilikák és templomok, bástyák és síremlékek, s jöllehet, csak néhány kődarab maradt ránk belőlük, de aki ezeket a köveket templomkapuzatokká, síremlékké kiegészíti, aki ezeket a faragott, fehér kőből emelt falakat képzeletben felhúzza, s letört szépségének dirib-darabjából a megfelelő egészet konstruálja, az gyönyörű művet szemlél, s önrzettel vallhatja, hogy ez mind nem is álom, hanem a régi magyar kultúra valósága volt.”¹

Éppen egy hete voltunk a történelmi múltú városban: a megyei könyvtárba mentünk. Ahogy elhaladtunk a hatalmas épületek mellett – Alba Plaza, Mc’Donalds –, ahol a mi korosztályunk legszívesebben tölti el szabadidejét, rájöttünk arra a szomorú tényre, hogy mennyire elsiklunk az eredeti dolgok felett, mint például a Romkert vagy Fehérvár egykori kapui. A középkori Romkert kőtára és a püspöki palota kertjének keleti oldalán a Szabadság tértől a Lakatos utcáig Székesfehérvár török kori várfalának legjobban megmaradt szakasza és a Monostor-bástya egy része húzódik. A Szent István által építtetett és a középkor századai alatt többször átalakított, leégett, újjáépített és kibővített, a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelt bazilika, a török hódítás másfél évszázadával indult pusztulásnak. A felszabadulás, 1688 után azonban egyes részei még nemcsak állnak, hanem ténylegesen használták is, sőt teljes helyreállításának terve is többször felmerült.

Minden diák nagyon jól tudja, mit jelentett Magyarországnak és az őseinknek a török uralom. Amikor a törökök elfoglalták a székesfehérvári végvárat, sanyarú idők „jöttek” megynkre. Pusztulást, romlást, nyomorúságot és reménytelenséget okoztak Fehérvárnak és lakóinak. Annak ellenére, hogy elfoglalták a várat, nem mondhatták a magukénak, hiszen senki nem adta meg magát.

Jókai regényéből a következő kép tárul elénk az 1543-mal beköszöntő török hódoltság időszakáról: „Ezen királyi temetkező város akkoriban hatalmas erősség volt: körül átgázolhatatlan ingoványoktól védve, a homokrézén pedig erős bástyatornyokkal ellátva”² – írja Jókai Fráter György című regényében. Mi is tudjuk, hogy Székesfehérvár végvára, s ezzel az egész, a Fehérvár-Buda közötti úttól délre eső terület a török kezére került, s csak két évvel később szabadult fel utána, mint Buda vára.

A vár stratégiai helyzetével magyarázható mindez, ugyanis Buda birtoklása ebben a korban csak akkor lehetett biztos, ha az utánpótlásához elengedhetetlen terület, így a Fehérvárig húzódó sáv is a hódítók kezére került. Úgy is mondhatnánk, hogy a várat ekkor Buda jobb karjának tekintette a harcoló fél. S az már nem is kérdés, hogy a törökök milyen szándékkal közeledtek az egykori koronázó város felé! A mezőföld döntő részét a Buda, Székesfehérvár, Palota vonaláig magába foglaló hódoltsági terület közigazgatását a törökök a helyi bégek hatáskörébe rendelték. E vidéken állandó harc dúlt Székesfehérvár birtokáért, sőt amikor a törökök biztosan ültek a várban az utánpótlásuk akadályozása érdekében kisebb portyák, csatározások, rajtaütések történtek. A szultán szándéka Jókai regényében is megelevenedik: „Ekkor azután egész haderejével Székesfehérvár ellen fordult a szultán. Ő maga személyesen intézte az ostromot, bár az első tekintetre fel tudta becsülni az akadályokat.”³ Szinte látjuk magunk előtt az alakját, amint dőlőfösen tekint szét a vidéken, de hamar felméri az akadályokat is: „Ha hegytetőn állna ez a vár, majd hamar elfoglalnám, de lapályon épült várat megvívni nagy sor!”⁴ Látjuk tehát, hogy a vár a végvári rendszer fontos őrhelyének számított, akár a törökök kezén volt, akár a magyarokén. S ez a csere sokszor bekövetkezett: például 1601-ben a 15 éves háború harci eseményei során sikerült a várat a törököktől visszafoglalni, ez azonban rövid ideig tartott, hiszen az ellenség egy évvel később újra hatalmába kerítette. Az 1602-es ostrom kapitánya, Wathay Ferenc verses könyvében is megörökítette a város elestét, mely história ma is ismert a városiak és a városzeretők számára. A kemény ostrom idejéről maga az író is szemléletesen emlékezik meg: „De a vártornyokat vitéz hajdúk védték, onnan Borsodbúl, akik nem fáradtak ki az öldöklésben, s ahogy ember hátán ember nyomult fel az ostromlókon a falakra, úgy verték le azokat folyvást, porölyvel, szekercével.”⁵

¹ Kovács Péter: Székesfehérvár a koronázó város. 1988.

² Jókai Mór: Fráter György II., 1972. 278. old.

³ Uo. 279. old.

⁴ Uo. 280. old.

⁵ Uo. 279. old.

A hősi ellenállás vezetője az előbb említett Wathay kapitány volt, sajnos azonban hosszú időre nem tudta feltartóztatni a törököt, így egészen 1688-ig a török félhold jelölte Székesfehérvárt. Ma is szobor őrzi emlékét a várkapitánynak a Monostor-bástyánál, melyet Lux Elek szobrászművész készített 1937-ben. Azok a legmeghatóbb pillanatok, amikor a kis óvodások virággal a kézben érkeznek ide, s talán azt sem tudják pontosan, hogy mit köszönhet a város egykori szülöttének, de rajongó pillantásuk a gyermeki áhítat szimbóluma: talán mindannyian olyan hőskövé szeretnének válni, mind a dicsőséges várkapitány.

A törökök állandó veszélye miatt a falvak nagy része vagy végleg, vagy átmenetileg kiürült. Számos helység neve végleg eltűnt Fejér megye térképeiről. Egyre több délszláv bevándorló telepedett meg megyénkben, mivel a törökök és a magyar földesurak is kedvezményt adtak: az évtizedekig elhanyagolt földeket olcsón bérbé adták. Különösen jelentős volt a számuk a Székesfehérvárott és a Duna menti helységekből. 1688-ban végre függetlenné vált Fehérvár, mert felszabadulást nyertek a török uralom alól, mert a szultán megfutamodott: „Szolimán elszörnyedt a csodavitézségen, s rögtön abbahagyá az ostromot, s oly gyorsan vonult el Fehérvár alól, hogy az futásnak is beillett.”⁶ A jobbágylakosság a vár felszabadítása miatt tovább pusztult, számuk napról napra csökkent. A szoldos katonaság ellátása és beszállósítása miatt tovább szegényedett. Megélhetésük a korábbiaknál is nehezebbé vált. A bécsi udvar ezzel a területtel lényegében szabadon rendelkezett, csak azok a családok kapták vissza itteni birtokaikat, akik a törökellenes harcokban részt vettek, ilyen volt a Batthyány és a Zichy család. Területeket vásárolhattak azok is, akik a Habsburgok iránti feltétlen hűségükről és ragaszkodásukról tanúbizonyságot tettek. Így juthattak jelentős birtokokhoz a Hochburg és a Heister család. A területből hatalmas részeket kaptak a katolikus egyház különböző szervezetei. A meggyérült lakosságot is pótolni kellett, hiszen a népesség jelentős része eltűnt: a XVI. század eleji negyvenezerről a XVII. század végére nyolcezerre apadt számuk. Az újratelepítés hosszú folyamata csak a XVIII. század közepe tájára ért el jelentősebb sikereket: a magyarok mellett németek és szlovákok telepedtek a megyébe. Németek nagyobb számban a megye északi részén – Mórón és környékén –, valamint Székesfehérvárott telepedtek le. A németajkú lakosság jelentős számával magyarázható, hogy a Rákóczi szabadságharcból Székesfehérvár a labancok, míg a megye egésze a kurucok oldalán állt. Székesfehérvár 1703-ban a bécsi udvar melletti hűségé jeléül kapta vissza szabad királyi városi jogállását.

Igen előre haladtunk az időben, hiszen jelezni akartuk a történelmi változásokat, azonban Jókai szavai visszaidézik számunkra a híres török ostromot: „Ezekből rakott egy széles hidat a mocsáron keresztül odáig, ahol a városnak csak igen alacsony falai voltak, s ezen a hídon keresztül indítá rohamra a csapatait.”⁷ De a vitéz hajdúk az alacsony falról is visszaverték az ostromlókat. Tíz nap folyton megújították a rohamot: ekkor a magyarok kifáradtak, s azt mondták a németeknek: „Álljatok már egy nap ti a falakra, mi hadd együnk, igyunk és aludjunk egyet... Ekkor újból jött a bástyák ellen a török had a hídon át.”⁸

A városvédő kapukról még nem esett szó, pedig óriási szerepük volt abban, hogy a biztonságos védelem létrejöhetett. A középkori Fehérvár városrészeinek összesen hat kapuja volt. Elnevezéseik mutatják, milyen irányban álltak összeköttetésben a külvilággal. Kapuin keresztül kapcsolódott Európa kereskedelmének vérkeringésébe a város, Flandriától Ausztrián át Kijev és Bizánc felé.

A belváros északkeleti sarkánál, a fellegvár mellett állt a Budai kapu a XIII. század második fele óta. Nézeti és alaprajzát az 1601-es francia metszet és olasz alaprajzi vázlat alapján ismerjük. A kapurendszer maradványai még a XVIII. században is álltak. A fellegvár s vele egybeépítve a Budai kapu a királyi palotát védte, ugyanakkor ellenőrizte a Buda felé menő forgalmat. Nagy Lajos király ugyanezt a kapurendszert alkalmazta Budán is, a vár északi oldalának kiépítésekor.

A belváros másik kapuját a városfal nyugati oldalán nyitották. A kaputorony a Liszt Ferenc utca nyugati torkolatában állt. A XIII. századi kaputorony elé Mátyás idejében építettek barbakánt. Fehérvárnak ez a Palotai kapuja a Sziget külvároson átmenő forgalmat őrizte, ellen-

⁶ Uo. 280. old.

⁷ Uo. 280. old.

⁸ Uo. 281. old.

Székesfehérvár ostroma 1601-ben. A keresztény seregek visszafoglalják a várost a törököktől. Ismeretlen német mester rézmetszete 1721-ből (Szent István Király Múzeum)

őrizte századokon át. A kapu sík átmetszete a mai városképen is érzékelhető. A Palotai kapu első formájában a korai várvédelemnek megfelelő építmény volt. A falból erősen előreugró bástyarendszer a kaput esetleg betörő ellenséget fokozatosan eresztette át (csapóhíd, rácszat). A védők erősen zaklathatták a behatolókat az első szint padlórésein keresztül. Erre végül is sohasem került sor, mert Fehérvárt soha nem vette be ebből az irányból ostromló sereg. 1601-ben a vár korszerűsítésekor ezt a bástyát és kaput is átépítették.

A Budai külváros kapuját Külső Budai kapunak nevezik. Középkori említése nem maradt ránk. Külváros sáncának keleti részén nyílt egy földből készült barbakánból, melyet az 1601-es francia metszet is mutat.

A nyugati szárazulat északi kapuját a Tobak utca–Ady Endre utca–Palotai út találkozásánál nyitották. A kapuépítmény egy nagyobb átmérőjű, földből, gerendákból és sövényből font rondella között helyezkedett el. Innen felvonóhíd, illetve hosszú fahíd vezetett a szemközti hídfőhöz. A rondellák által védett kaput a XV. században alakították ki. A középkori nevét nem ismerjük.

A nyugati szárazulat déli kapuja a mai Vörösmarty tér északi részén állt. Itt, három földből készült rondella védte a városrészt. A kapu, amelyhez fahíd vezetett, a középső rondella nyugati oldala mellett nyílt. Ez a védelmi rendszer az 1601. évi ostromig maradt fenn. A kapu nevének középkori említése nem maradt ránk.

Fehérvár hatodik városkapuja az Újfalú (Nova Villa) déli végén helyezkedett el. Középkori nevét nem ismerjük.

Óhatatlanul felmerül a kérdés: mit találunk az egykori vár helyén? A múlt beszédes emlékei a Romkert faragott kövei és kőtöredékei csaknem ezer esztendő távolába vezetnek vissza.

Ma Nemzeti Emlékhelyként tiszteljük, mely az kori vár romjait, mauzóleumot, kőtárat, bazilikát is tartalmaz. A jelképes sírok középkori királyaink földi maradványait jelzi.

Annak idején 1543-tól a török uralom a maga képére formálta az ősi Alba Regiát. A polgárok egy része elmenekült, a templomokat kifosztották, és dzsámivá alakították, minaretek és fürdők épületek. Az a fél évezredes kultúra indult enyészetnek a hódoltság ideje alatt, amelyről ma már csak a Romkert kőtöredékei vallanak. A törökök kivonulása után – a város fejlődése során – lebontották a városfalakat és a régi középkori épületeket, hogy sorra megépülhessenek a barokk, klasszicista, majd romantikus házak, terek.

Sokak – így Székely János Jenő szobrászművész – szerint a mai Romkert a reménységnek lehetne szimbóluma. A híres művész a képzőművészet eszközeivel szeretné és tudná a várost világhírű szintre emelni. Tervét az ihlette, hogy a Romkert védő tetején pontosan nyolc ív van. Ötlete szerint az első ívre a nemzeti színeket vinné fel, a mögötte sorakozó további hét ív a szivárvány színeiben pompázhatna, mivel a szivárvány egyetemes reménység szimbóluma. A egész festést fluoreszkáló festékekkel képzei el, mert így egy éjszakai séta közben is gyönyörű látványt nyújthat. Ha ezt a megoldást véghez tudná vinni, akkor ez a Nemzeti Emlékhely Nemzeti Pantheonná válna. Igen sok mondanivalója van a két másik motívumnak is, melyek terve előterét uralkják. Hogy mi a tervének lényege: A következő Arany idézet megmagyarázza: „Mert van néha öröm a keserűségben / Mint tarka szivárvány a fölleges égen. / Nem a nemzet határozza meg a kultúrát, hanem a kultúra a nemzetet.” A Magyar Építészek Szövetsége és a megyei kamara felajánlotta segítségét, hogy „a Romkert rehabilitációja az ezer éves múltához és a város történeti környezetéhez a mainál méltóbb kialakítást kapjon”.

Reméljük az Önök tetszését is elnyerte szeretett városunk bemutatása és várják annak előbbi megismerését, mert ez a város egyesíti a múltat és a jövőt, a történelmet és a kultúrát.

Molnár Viktória–Belső Viola

Jókai a „hírös” városban

Egy nap Jókai életéből

1843-ban vagyunk, Kecskeméten. Próbáljuk meg elképzelni, milyen is lehetett egy nap az Alföld „fővárosában”, mit is csinálhatott Jókai egy átlagos, szürke hétköznapon. Valószínűleg kora reggel, hat óra körül felébredt, majd elkezdte testedzését: egy félmázsás követ emelgetett, „minden nap eggyel többször” (Mikszáth Kálmán, a nagy mesemondó szerint). Az előre odakészített tálnál hideg vízben megmosakodott, megtörölközött, felöltözködött, majd kiszaladt a promenádra (sétányra). A lemosás után általában rohamléptekben futkosva vágta be a leckét. De ma kivételesen lassan irányítja lépteit az egyetem felé. Még mindig földúton kell járnia, de ezt az apró kellemetlenséget ellensúlyozza a látvány, amely néhány lépés múlva tárul elé: a Piarista templom és rendház gyönyörű, barokk épületei magasodnak az utca végén. A „puszták metropolisának” egyik legszebb épülete Meyerhoffer András tervei alapján épült fel 1730-ban. Homlokzati tornya Peithmüller József tervei szerint 1765-ben készült el. A homlokzat szobrai (Szent István, Szűz Mária, Kalazanti Szent József) Conti Lipót alkotásai. A főoltárt és a szószéket 1747-ben a rend privigyei templomából hozták át. A Szentháromságot ábrázoló oltárképét Christoph Tautsch osztrák jezsuita festő alkotta. A mellékoltárok között figyelmet érdemelnek a pásztorok oltárának képen a jellegzetes kiskun arcok, hajviseletek, öltözékek. A szentély alatti templom 1735-ben készült. A rendház földszintjén tanultak az iskola hajdani diákjai, köztük Katona József, Táncsics Mihály és Klapka György is.

Továbbhaladva az egyetem felé Jókai elhatározza, hogy tesz egy kis kitérőt, hogy megcsodálhassa a görögkeleti templomot, amelyet a törökök elől ide menekült görögök leszármazottainak pénzén, Fischer Boldizsár tervei szerint, klasszicizáló stílusban, 1829-ben építettek föl. Ikonosztáznak faragásait Pádics Péter készítette.

A fákkal és virágágyásokkal díszített Fő téren keresztülsétálva eljut a Nagytemplomig, amely klasszicizáló, késő barokk stílusban Oswald Gáspár tervei alapján készült 1774–1806 között. Az 1819. április 2-i tűzvészben megégett a tető, a torony, megolvadt a „kecskeméti öregtemplom nagyharangja”.

Mivel Kecskemét akár a vallási tolerancia jelképe is lehetne, Jókai is útba ejti a Fő tér másik sarkában álló épületet, a Szent Miklós templomot, amely a városban található 4 templom közül a legrégebb. A XIII. század második felében gótikus stílusban épült, s a XV. század elején keleti irányban meghosszabbították. Ekkor épült meg oldalhajója, a Szent Anna-kápolna is. 1647-ben a ferencesek kapták meg, s ők alakították 1777–1784 között barokk stílusúvá. Copf lélest mutat az 1799-ben elkészült tornya.

Alig pár száz métert tett meg Jókai, és máris megérkezett az egyetemhez. A klasszicista stílusú épületbe belépve megcsapta az ÉLET (igen, csupa nagybetűvel) szaga. Mihelyt Jókai megérkezett az egyetemre, érezte, hogy itt valami más kezdődik...

Tehát előadásokra kellett járnia, vizsgákat kellett letennie, de nem volt híján a szórakozásnak sem, mert a Szabó-féle színitársulat akkortájt turnézott Kecskeméten. De Jókai nemcsak a darabok miatt látogatta előszeretettel a bemutatókat, hanem azért, mert jó barátja, Petőfi Sándor (álnevén Borostyán) és szerepelt. Petőfi nem volt kiemelkedő tehetségű színész, de Lear király szerepét ragyogóan eljátszotta. Ennek hatására Jókai egyre több Shakespeare művet olvasott: „(...) Ez az olvasmány végképpen holdkórosává tett a nagy irodalmi planétának. Az a túlvilági mámor, amit a fölséges szellemóriás ihlete támasztott agyamban, mentheti azt a vakmerőséget, hogy én, a tizenhét éves gyerek egy dráma írására vállalkozzam. Megírtam a Zsidó fiú című szomorújátékot, amelynek hőse Emericus Fortunatus, II. Lajos király kincstárnoka, s azt beküldtem a magyar tudós akadémia drámai pályázatára. És a tudós akadémia ezt az én első művemet dicsérettel tüntette ki...”

De vannak olyan esték, amelyeken a táncé a főszerep...

Egy másik nap Jókai „életéből”

Jókait már régen eltemették. Újra 2000-ben vagyunk. De mennyi minden változott itt, Kecskeméten az 1840-es évek óta! 150 év, másfél évszázad rengeteg új dolgot hoz egy város életébe. Ma, ha Jókai kilépne egykori lakóhelyének kapuján, furcsállva venné észre: az utca a nevét viseli. A ház falán megpillantaná az emléktáblát: *itt élt Jókai Mór...* ha ugyanazt az utat járná be, mint az előbb, megállapíthatná, hogy az ódon Piarista rendház mellé eklektikus stílusú gimnáziumot emeltek 1933-ban. Már meg is érkezünk a Hornyik János körútra, vagy ahogy a helyiek nevezik: a „kiskörútra”. Elhaladunk a modern stílusú Katona József Megyei Könyvtár mellett, amely élénk kék, sárga és zöld színeivel akaratosan is vonzza a tekintetet. A görögkeleti templom szomszédságában épült fel a buszpályaudvar, szintén modern stílus-

hon mintái Jókait is lenyűgöznék. A Fő téren rengeteg újat tapasztalhatna: a modern stílusú Lordok Házát, ami üzletközpont, a Kaszinót, a Liberté kávéházat és a Zsinagóga (ma a Tudomány és a Technika Háza) tornyait. A tér közepén áll egy domb, amelyet a megyében lévő nagyobb városok földjéből hordtak össze: ez az iránydomb. Felépült a városháza is, jellegzetes szecessziós stílusban. Előtte van az a hely, emlékkövel jelezve, ahol „megszakadt” Katona József szíve.

A református templom már Jókai idejében is itt állt. Falait befutotta a borostyán, csakúgy, mint a szomszédságában lévő Szent Miklós templom romkertjét, amely ma a fiatalok kedvelt találkahelye. Innen csak száz lépés az egyetem, amely ma a Károli Gáspár Jogtudományi Egyetem kecskeméti tanszékének ad otthont. Kívül és belül is jelzi egy-egy emléktábla a híres diák emlékét...

Esténként az eklektikus Katona József Színházba látogathatna el Jókai, ahol nap mint nap, színvonalas musicalekkel, drámákkal, operettekkel szórakoztatják a nagyérdeműt... Lepihenni pedig újra visszatérhetne egykori lakóhelyére.

Csomák Melinda

Jókai Mór Kecskemétről

A mai Kecskemét utcáin több emléktábla is hírül adja az utókor számára, hogy 1842 őszétől 1844 nyaráig ebben a városban élt és tanult Jókai Mór, a kecskemétiak által is tisztelt és szeretett nagy magyar író. A református Ókollégium épületén található emléktábla a református főiskola kitűnő diákjának, az élete két legszebb esztendejét városunkban töltő fiatalembernek állít emléket. A Jókai u. 8. sz. ház előtt megtudhatjuk, hogy itt állt a múlt században Gyenes Mihály városi mérnök háza (később Muraközy-ház), ahol Jókai kosztot és kvártélyt kapott két esztendőn át. Az Erdei Ferenc Művelődési Központ mögött, az egykori Korona Színház helyén, arról tudósít az emléktábla szövege, hogy ezen a helyen lépett föl 1843-ban Jókai Mór és a vándorszínészként Kecskeméten tartózkodó Petőfi Sándor. A kecskeméti levéltárban, a könyvtárakban és a múzeumokban még számos olyan emlék és dokumentum található, amely Jókai Mór kecskeméti tartózkodásával és itteni élményeivel kapcsolatos.

Jókai és Kecskemét

Jókai 1842 októberében érkezett Kecskemétre. A kecskeméti iskoláztatás bátyjának, Károlynak az ötlete volt, de édesanyja is támogatta. Jókai a pápai gimnáziumban gyenge, kedélybeteg fiú volt, ezért úgy gondolták, hogy levegőváltásra van szüksége. Az alföldi homokos tájat és az akkor induló református főiskola jogi fakultását választották. A döntésben a család régebbi kecskeméti kapcsolatai is szerepet játszottak. Karika János, a református főiskola egyik tanára Jókaiék távoli rokona volt, Jókai ügyvéd édesapjának pedig kecskeméti ügyfelei is voltak: a Sárközy család tagjai.

Jókai Gyenes Mihálynál lakott, aki a város tekintélyes polgára volt: erdőinspektor és egy alkalommal másodbíró is. Testi fogyatékoságát műveltsége ellensúlyozta. (Róla szól a kecskeméti rigmus: „Aki nem látott még görbében egyenest / Nézze meg a kecskeméti bírót, Gyenest”). Jókai Mór lakótársa Gyenes Pali volt, Gyenes Mihály nevelt fia. Iskolatársai és barátai közé tartozott még Muraközy János, a későbbi gerillakapitány és festőművész, Ács Károly költő, Garzó Imre mérnök. Leghíresebb tanárai voltak: Tatay András professzor, Karika János, Tomori Szabó Sándor és Vállaji Sipos Imre. Jókai a kollégium kiváló tanulója volt: második, majd első eminens. Emellett önképzőkört, szavalókört és műkedvelő színjátszó társaságot szervezett, szerkesztette a Kallipé című diáklapot, festészettel foglalkozott, és a vívásban, táncban, testedzésben is sikeres volt.

1844 nyarán búcsúzott el Kecskeméttől. Később még többször visszatért a városba. 1848 szeptemberében Kossuthot kísérte toborzó körútjára (később megírta a Kossuth-nóta keletkezésének történetét is), 1849-ben mint menekülő bujdosó utazott át ezen a tájon. Rövid ideig valószínűleg itt volt felesége fellépéseinek és saját darabjainak bemutatóin a kecskeméti színházban (1857. február 6., 1870. január 4., 1879. október). 1888 októberében több napot töltött Kecskeméten, művész barátai társaságában, hogy anyagot gyűjtsön. Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben című, országismertető nagy munkához, melyben Rudolf trónörökös munkatársa volt. Kecskemét város közgyűlése 1893. április 21-én díszpolgárrá választotta. 1849 januárjában ünnepségsorozatot szerveztek 50 éves írói jubileumi tiszteletére. Ekkor avatták fel az egykori lakóházát megjelölő emléktáblát és az utcát is „Jókai utcára” keresztelték.

Jókai a Kecskeméten töltött diákévek alatt nagyon sok maradandó élményt szerzett, és ezeket írásaiban is megörökítette.

„Szellemi éneket e város szülte”

1888. október 28-án Jókai Mór Hoitsy Pál országgyűlési képviselő, Roskovics Ignác és Feszty Árpád festőművészek kíséretében érkezett Kecskemétre. Roskovics és Feszty ekkor késtették el vázlateikat Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben című munkához.

Jókait számos helyen vendégül látták és köszöntötték. A városi ünnepség utáni banketten Lestár Péter polgármester mondott beszédet. „Boldog polgármesternek” nevezte magát, aki a város egykori tanítványát és a legnagyobb magyar íróit üdvözölheti. Jókai ekkor mondta el az azóta sokat idézett szavait: *„Nem ok nélkül nevezem Kecskemét városát második szülővárosomnak, mert valóban szellemi éneket e város szülte. Mikor tegnapelőtt, – azt hiszem tegnapelőtt volt – 46 évvel*

előttem a városba jöttem vézna testtel, és akkor még a francia iskolák túlfeszített romantikus irányával eltelve, mondhatom, testbe-lélekbe betegen, inkább keresve a halált, mint az életet: hát akkor, uraim, itt találtam fel azt az új földet, amelyben folyóást járok műzsámmal együtt; itt tanultam megismerni a magyar népeletet, a valódi magyar humort, amelynek, hogy azt a kevés sikert elértem. Köszönöm.”¹

Jókai írói munkásságának kezdete Kecskeméthez kötődik. A Zsidó fiú című drámáját kecskeméti diák korában írta. A pályamunkával – amelyet Petőfi szép kézírásával adott be az akadémiai pályázatra – jutalmat nyert, és kivívta Bajza József és Vörösmarty Mihály elismerését.

A *Hétköznapiak* címmel megjelent első regényét Kecskeméten kezdte írni és számos itteni élményét megörökítette benne. A *Tengerszemű hölgy* című regény anyaga is sok szálon kapcsolódik Kecskeméthez. Megjeleníti például egykori iskolatársát, a daliás Muraközy Jánost, aki 1849-ben gerillacsapat élén harcolt Kecskemét közelében és Cibakháza környékén. A címszereplő hölgy – Erzsike – alakjában egykori közös ismerősüket mintázta meg. Ebben a regényben kevés kecskeméti tájleírás található – annál szebb a Bükk, Tardona és környéke bemutatása –, de a Kecskemét környéki pásztorélet elemei is megjelennek a műben (főként Erzsike elbeszélése nyomán).

Jókai nem csak ebben a két regényében örökítette meg kecskeméti élményeit. A város, a táj, az itteni népelet más munkáiban is megjelent. Több hősét kecskeméti személyekről mintázta. „Egész Kecskemét a memóriámban van” – mondta 1891-ben Horváth Jánosnak, aki meglátogatta őt Budapesten.

Élete végéig szeretettel emlékezett Gyenes Mihályra, szállásadó gazdájára. A Dekameronban, *Bíró uram ítélete* című novellájában róla mintázta Csonttörő Mihály, a bölcs és emberséges másodbíró alakját. A *Legátusvilág* főhőse Gyenes Palira emlékeztet. A kollégiumi diákélet és a cantus preases – a kórusvezető – nemcsak a *Hétköznapiak*ban, hanem a *Kiskirályokban* és más műveiben is szerepel. Az *Eppur si mouve* Satory Lőrinc nevű huszárörnagya a kecskeméti Bano Lajos vonásait viseli. Jenőy Kálmán alakjában részben Katona Józsefre ismerhetünk. Kecskeméti alak volt a *Mire megvénülünk* gonosz Sárkölygyije, a regény Aronffy családját pedig a kecskeméti Sárközyekről mintázta. Az öreg Jókai a szép *táblabíró* alakok között tartotta számon a kecskeméti Ferenczyeket, Balázsfalvi Kiss Lászlót és Zsigmondot, Sárközy Lőrincet, Csányi Jánost, Soós Jánost. Kecskeméti „modelljei” közé tartozott Buttinger gyógyszerész, a híres vadász is, aki az ürgét „röptében meglötte” (a madár szájában). Kecskeméten játszódik és itteni személy a főszereplője A *háromszínű kandúr* című elbeszélésnek. (Pugonyi Están, hóbortos nemesember, egy félreértett újsághirdetés alapján háromszínű macskák kitenyésztésével pályázik Londonban, de ezért – és rossz angol kiejtéséért – kinevetik. Szomszédja, Liba Kis Jánosné libákat szállít Londonba, ő a versenyképes kecskeméti termelő és kereskedő megtestesítője.² A *béka* című novellájában egy valós történetet dolgoz fel: a bugaci pásztorok a fehér-tői csárdában felnevelték a lótolvaj Gavallér Jóska árváját.³ Kecskeméti élményei alapján több művében megörökítette az alföldi tájat, népeletet, szokásokat, sőt még a népdalokat is. A pünkösdi népmulatság és bikahajsz nemcsak a Hétköznapiakban szerepel, hanem például az Egy magyar nábob című regényében is.

Jókai kedvelt kirándulóhelye: a Mária-kápolna és környéke

„Szabad délutánokon öt-hat pajtás összeállott, hogy kigyalogoljanak Muraközyék messzeszöllőjébe (több mint egy órajárás); közvetlenül a város szélétől messzire kiterjedő homoki szöllők fekiüdtek, melyeken túl szintén nagy kiterjedésű, gyepes legelő következett (a Mária kápolnával), erre kijutva „megterült” az ifjúság, mint valamely csatárlánc, s kiki a maga botját, amennyire bírta, előre hajította (a botviselés a collegiumi tanulónak már szabadalmuk volt, mellyel a fiatalabbak még tüntette is éltek), azután sebes futásnak eredtek, míg botjukat el nem érték. Ez a művelet többször ismétlődött a gyep külső széléig, ahol kezdődtek a messzeszöllők” – Garzó Imre, Jókai egykori iskolatársa így emlékezett vissza egykori kedvenc időtöltésükre.⁴

¹ Kecskemét c. lap XVII. évf. 44. sz. 1888. okt. 28. 1–2. old.; Kecskeméti Lapok XXI. évf. 44. sz. 1888. okt. 28. 1. old.

² Orosz László: Jókai és Kecskemét. Forrás. 1996. febr. 55–63. old.

³ Szappanos Jolán: A nagy Pusztán. Kecskemét. 1981. 27–42. old.

⁴ Garzó Imre: Életem és abból merített gondolatok. 1987. 38. old.

Hogyan mulat a magyar nép piros pünkösdi napján? címmel részletesen írt a magyarság pünkösdi szokásairól, ezen belül külön fejezet szövege a kecskeméti bikahajszról. A Hétköznapiak első fejezetében így kezdi az események helyszínének leírását: „E szőlőkön innen kedves kis halmon piroslik egy kised kápolna teteje...” E „kedves kis halom” és a kápolna ma is megtalálható Kecskemét határában. Hosszú idő után ma ismét a kecskeméti kedvelt kirándulóhelye. Temető, mázsaház és bikaakol ma már nem található mellette, de a környék egy gyönyörű arborétummal gazdagodott, mely méltó környezetet ad a kápolnának. A kápolnadomb körül néhány éve kálváriát építettek. 1999 őszén pedig felavatták a Szentek szoborsétányát. Ide az a hat szobor került (Kisfaludy Stróbl Zsigmond alkotásai), amelyek az 1960-as évekig a kecskeméti főtéren az egykori katolikus bérház homlokzatát díszítették. Az épület lebontása után a Köztemetőben őrizték a szobrokat, amelyek most méltó helyet kaptak. A kápolna másik oldalán még van egy darab abból a tágas, gyepes területből, amelyen valaha Jókai is járt. A Kápolnarét védett terület, ahol ma is él a Jókai által megörökített növényzet egy része.

Székely Gábor

Jókai Kelementelkén

Kelementelke a Marosvásárhely–Szováta műút mellett helyezkedik el, határfalvai Balavásár és Gyulakuta. Jomagam nem vagyok kelementelki, a Gyulakuta melletti faluban, Havadtőn élek, de örvendek, hogy ilyen emlékhely van tájegységünkben.

1849-ben, amikor a cári seregek betörték Erdélybe, a magyar szabadságharc leverésére, Bem tábornok és Petőfi Sándor, a forradalmi hadsereg vezetői, július 30-án Marosvásárhelyről útban Szitáskeresztúr (Székelykeresztúr) felé, Kelementelkén ebédeltek a Simén-kastályban.

1949. július 30-ról Kővári László, aki Székelyudvarhelyről Marosvásárhely felé tartott, azt nyilatkozta, hogy „Július 30-án reggel Vásárhely közelében a Vácmányon felfelé, négy szekér jött velem szembe; az elsőben Bem ült Lőrinczy József századdal, a másodikban Pünkössti Gergely s... Gyalokay Lajos, s mire szekerekből kiugrottam, már a negyedik szekér állt velem szembe: Kurcz Antal, Bem titkára ült benne Petőfivel. Petőfi akkor is nemzetőri ruhát viselt”.¹

Egy másik koronatanú Gyalokay Lajos, Bihar megyei jogvédett fiatalember, annak a Beöthy Ödönnek az egykori titkára, aki Kolozsváron belekötött Petőfi nyitott inggallérjába. Gyalokay Lajos is részt vett a szabadságharcban, megsebesült a piski hídnál, és azután Bem századosnak léptette elő.

Gyalokay úgy írja le július 30-át, hogy Petőfi végignézett a kocsisoron, és kezével intve egyenesen felé tartott, majd az ő kocsijába ült fel. Amikor Gyalokay felajánlotta a helycserét, Petőfi így kiáltott fel: „Ne komédiázz velem, barátom, mert mindjárt itt hagylak.” Petőfi elmondta neki, hogy Egressy Gábor (színész) társaságában érkezett Marosvásárhelyre július 29-én. Együtt beszélgettek a szekéren, amíg délben a szekérkaraván Kelementelkére érkezett. Gyalokay azonban téved, mikor Kővárit teszi meg tanúnak, hogy vele utazott Petőfi, mert Kővári nem is volt Kelementelkén, Vásárhelyre menet találkozott Bemmel és kíséretével.

„Délben a szekérkaraván Kelementelkén pihent meg”.² Simén, úrnő kedves vendégzertetéről is Gyalokay Lajos számol be. „... május 20-án a társaság már a Kisküküllő mellett fekvő Kelementelkén éjszakázik, s onnan utazik tovább Jókai Makfalván, Parajdon és Korondon megállva Székelyudvarhelyre”.³

Hatvany Lajos több mint száz év múlva írja, hogy egyszer megkérdezte ifjabb Ugron Gábor, volt belügyminisztert, mit tud a Simén házban lezajlott ebédéről. „Semmit, felelte álmélkodva. Nagyanyám nem beszélt nekünk erről soha”.

A Simén-kúria berendezéséről, háztartásáról, a tájról azonban nem maradt feljegyzés abból az időből, amikor Petőfiék itt megébédeltek. Ezekről jóval később, 1853-ban Jókai Mór számol

¹ *Dávid Gyula–Mikó Imre*: Petőfi Erdélyben. Bukarest. 1972. 256. old.

² Uo. 258. old.

³ *Dávid Gyula*: Jókai. Kolozsvár 1971. 72. old.

be az IV. Úti levélben az első erdélyi útja alkalmával. Az író itt ismerkedik meg Henter Józsefekkel is, akiket meg is látogat: „Estére Kelementekére értünk, hol S-nő asszonyság úri laka fogadott bennünket, s másnap itt maradva, volt szerencsém megismerkedhetni báró H. József úrral és szép kedélyű lelkes nejevel; itt találtam legelőbb mintáját a hajdani erdélyi háztartásoknak, mert köztünk mondva, ahol eddig jártunk, ott egy koppantó sem maradt a régi felszerelésekből – itt meg minden megvolt a maga ősi szépségében.”⁴

Jókai így ír erről a tájról: „Az egész táj képe átváltozik... erdős, ligetes hegyek következnek, a falu sűrűn egymáshoz közel, a házak rendesen építve... a házak elején deszkakerítés, az ajtók felett nagy, esőtartó ereszek, néhol oszlopos kioszkszerű emelvények, szépen cifrára kifagyva. Az ablakok szellősek, farácsozattal ellátva, mik mögül nyíló virágok tűnnek elő...”

És e házak belül éppoly csinosak, mint kívül, tükörtisztaság uralkodik a szobákban”.⁵ Ez a leírás ma is jellemző Erdély falvaira.

Kelementékn találkoztott Jókai Mór legelőször a „hajdani erdélyi háztartásoknak” mintájával is. A Simén-kastély, annak lakóit, valamint b. Henter József urat és „annak szép kedélyű lelkes nejét” említve Jókai megcsodálja Kelementékn a régi felszereléseket a maguk ősi szépségében. A Simén-kúria belsejéről, berendezéséről mi is csak Jókai Mór leírásából tudunk:

„A falak tetőtől talpig nagybecsű képekkel, olajfestményekkel, s ritka acélmetszetekkel fedve, a régi rokokó órák mesterséges gépezeteikkel, sajátos cifráikkal a mahagónival és elefántcsonttal kockázott asztalokon, vagy tarka márvány emelvényeiken, az előteremben a kedvenc agarak, mik az erdélyi úri létnek éppoly elmúlhatatlanul kellékei, mint a spanyoloknak a köpönyeg; nagy kalitokban éneklő madarak; tovább igen érdekes ritkaságyűjtemény, ősi ereklyék, antik szobrok, ritka fegyverek, óraművek és numizmatika, minőket ivadékról ivadékra gyűjtött minden erdélyi család.

Köztük nagy érdekléssel bírnak egy középkori imádságoskönyv, melynek minden szakasza elé egy, a legnagyobb művészek remekeiről másolt acélmetszvény látható, ... továbbá Barcsay Ákos ezüst mosdótála... Az úri lak hátulsó csarnoka üvegházon végződik, amely tele van meleg éghajlati növényekkel, körül díszlő narancs- és citromfák, mindnek egyik ága még virágzik, a másikat aláhúzza az aranylő almák terhe. – Ilyenek lehettek azelőtt a többi erdélyi úri lakok is.”⁶ Sajnos ez a bőség már nem jellemző Erdély kastélyaira és kúriáira, ugyanis azokat vagy az elhagyatottság és az időjárás romboló hatása tette tönkre, vagy az emberek bontották le ezeket az épületeket. Ami felhasználható volt az épületből azt elhordták, és házakat építettek belőle. Szerencsére a Simén-kúriának nem ez lett a sorsa, ám ma már igen romos.

Jókai Mór két napot töltött Kelementékn a Simén-kastélyban.

Mit jelenthetett Jókai Mórnak Erdély? Jókai szavait így idézi az egykori erdélyi lap: „Én nem panaszkodhatom a két haza szeretete ellen. Míg kifelé jöttem Magyarországból, mondhatni egészen könnyzáporban fűrödtem, hogy gyakran bőrig áztam. Hogy Erdély földjére léptem, derült ég és mosolygó arcok fogadtak. Szeretem Magyarhont, de Erdély volt mindig lelkem édes álma. S örömmel tapodom e földet, melynek mindent köszönhetek, mi legkedvesebb nekem: írói legszebb gondolataimat, legjobb barátaimat, s – szeretett nőmet.”⁷

A falunak 1945-ig nem volt művelődési otthona. Ekkor államosították a Simén-kúriát, mely azóta művelődési otthon. Mivel az állam és az önkormányzat nem tud pénzt fordítani javítására, igen leromlott állapotba került. Ennek ellenére ma is használják – ott jártamkor is lakodalmi mulatság volt –, de feltétlen szükséges lenne a falu érdekében és a történelmi emlék fennmaradásáért támogatókat találni, a Simén-kúria rendbetételére. Ha sikerülne felújítani, és a főútra megfelelő táblát elhelyezni, mely jelezné a Simén-kúria irányát, valószínűleg sok turista megtekintené. Abban reménykedünk, hogy e pályázat révén, hátha kerülnének vállalkozó szellemű, segíteni akaró emberek, és sikerülne visszaadni a Simén-kúria egykori képét, arculatát, hiszen a magyar irodalom két kiválósága, Petőfi Sándor és Jókai Mór, megérdemelné tőlünk, magyaroktól.

Demeter Zoltán

⁴ Jókai Mór: Útleírások. Gyűjteményes Diszkiadás 81. k. Budapest, 1996. 101. old.

⁵ Uo. 100. old.

⁶ Uo. 101. old.

⁷ Jókai Mór összes művei. 4. k. Budapest, 1968. 628. old.

Lefelé a Dunán – a Vaskapu környékén

Jókai, ahogy azt maga is vallotta, rengeteget utazott, bejárta egész Magyarországot és ez alatt nem a mai, hanem a történelmi magyar hazára gondolok. Talán e sok utazgatásból következik hőseinek az a sajátossága, hogy mindig úton vannak, keresik a helyüket. A helyváltotatás motívuma szinte minden általam olvasott művében jelen van, így például *Az arany emberben*; az *Enyim, tied, övében*; a *Hétköznapiokban*, de megtalálható a *Fekete gyémántokban* és *A kőszívű ember fiaiban* is.

Bármerre is járt, mindig talált valami érdekes történetet, amit terjedelmes regénnyé varázsolt. Szerinte: „a vidék tele van anekdotákkal s a mező népdalokkal”. Azt hiszem, nincs a „rég Magyarországnak” – amit még mi is hazánknak mondhatnánk – olyan tája, melyhez ne kötődne valamely mértékben egy Jókai regény vagy elbeszélés. Színhelyül szolgáltak a Kárpátok, a Székelyföld, a magyar tengerpart, a puszták, a mocsarak, a magyar várak, a bányák és nem utolsósorban a névtelen Duna-sziget is. Kemény Géza a következőképpen foglalja ezt össze egyik költeményében:

„Micsoda tájak úsztak el szememben
Erdélytől Párizsig, Pétervártól Budáig,
az Al-Dunától Rév-Komáromig.”¹

Gyakran nemcsak a csodálatos leírásokhoz nyújtanak kitűnő alapot a magyar tájak, hanem olykor éppen egy földrajzi objektumra, mint főtengelyre építi fel a nagy művet. Ezt tette *Az arany emberben* is, ahol szerkezetileg a Duna, a Kárpát-medencét átszelő folyó jelenti az összekötő hidat.

Olyan gyönyörűen, oly hatalmas átérzéssel írja le az Al-Duna vidékét, a komáromi Duna-partot, a Balatont és persze a dunai szigetet, ami még a térképen sincs, hogy az olvasó maga előtt látja a hősök elé táruló látképet.

Nagy Miklós, Jókai egyik monográfusa is kitér a tájleírásokra: „A már jól ismert leíró részek is új tájakat emelnek be az írói térképbe: itt festi először az Al-Duna fenséges látványát, partjainak küzdelmes történelmét.”²

Joggal tehetjük fel a Jókai által megfogalmazott örökérvényű kérdést a Vaskapu keletkezését illetően: „Neptun alkotta-e ezt, vagy Volcan? Vagy ketten együtt? A mű Istené!³ Kutathatunk a pontos válasz után, de az biztos, hogy isteni alkotás, hiszen a természet a maga hatalmas, megrendíthetetlen erejével Isten akaratának végrehajtója. Csak Ő alkothat ily gyönyörűt és hatalmasat, és az, hogy Neptun vagy Volcan, azaz tűz vagy a vizek segítségével készült-e a mű, az már teljesen mellékes.

A kétezer éves históriával rendelkező Vaskapu az egész világon az egyik legszebb példája, hogyan küzd meg a víz a kővel, hosszas harcok árán hogyan sikerült medret vájnia a Kárpátok nyúlványain át, kialakítva Európa egyik leghosszabb, legegységesebb mederalkotását, mit folyóvíz valaha kimosott magának a sziklák között.

„S a fenséges helynek hangja is oly isteni. Egy örökké tartó egyetemes zúgás, mely hasonlít a némasághoz, oly egyforma, oly érthető. Amint az óriási folyam a kőzátonyokon végighömpölyög, ahogy a sziklafalakat korbácsolja, ahogy a szigetoltárookra harsogva rohan, ahogy az örvényekben fuldokolva elmerül, ahogy a zuhatagok hanglépcsőin végigjártszik, s ahogy az örök hullámcsattogást az örök visszhang e kettős fal között a túlvilági zene fenségéig emeli, és saját szavát meghallgatni retteg e titáni zengés közepette.

Mert valóban, aki itt végighalad, amíg a sötét falakat látja itt maga mellett kétfelől, mintha saját kriptája falai között evezne végig.”⁴

Hogyan udta Jókai így átérezni a Duna által keltett borzalmakat, félelmeket és titokzatos veszélyeket, ugyanakkor csodásan leírni az általa még soha nem látott Vaskaput?

¹ Kemény Géza: Magyar Mesenábob. Új Horizont. 2000. 3. 51. old.

² Borí-Szeli: Az irodalom tankönyve a középiskolák I. osztálya számára. Újvidék, 1975. 293. old.

³ Jókai Mór: Az arany ember. Bp., 1981. 14. old.

⁴ Uo. 9–11. old.

Amikor hetvenéves korában elvitték a szoroshoz, hogy megnézzé milyen is az, amit páratlan módon leírt, azt mondta, most már nem tudná papírra vetni, mert látta.

Az isteni szépségű szikla és folyókompozíció a szabályozás előtt rengeteg előre nem sejtendő veszélyt tartogatott meglepetésként az arra hajózóknak. Nem véletlenül élt át a Szent Borbála annyi életveszélyes, kockázatos pillanatot, ezek a borzalmak megtörténhettek bármely arra közlekedő hajóssal, és csak a legtapasztaltabbaknak lehetett esélyük a túlélésre, mint amilyenek Timár Mihály és Fabula János is voltak. „Mert a hajónak változatos sorsa van e sziklacsatornában: küzdenie kell a féloldalt verő széllel, a folyam rejtélyes folyásával, saját terhével, sziklák és örvények kerülgetésével... a hajó vagy felfut valami sziklapadra, vagy belesiklik a forgóba, vagy átverődik a túlpartra, vagy felakad valami zátonyon, s akkor el van veszve emberestül, egerestül”⁵ – írja Jókai.

A Duna ezen szakasza egykor – de még most, a szabályozás után is – bővelkedett örvényekben, amiket a meder alján található kűszöbök és lépcsők váltanak ki a folyó összeszűkülő szakaszán. A forgókkal teli vízfelszín olyan látszatot keltett, mintha forna, habár a víz hőmérséklete igen távol állt a 100 °C-tól; a törökök kazánnak nevezték el, és mi a magyar nyelvben szintén ezt az elnevezést használjuk a két szorosra, ahol a Duna a legkeskenyebb. A Vaskapu a szerb nyelvben Djerdap (Gyerdáp) néven szerepel, ezt az elnevezést is török eredetre vezetik vissza. Úgy tartják, a girdab, girdap szóból alakult ki, ami örvényt, forgót jelent.

Az alföldi csendes és nyugodt folyó a Kárpát-Balkán-hegyekhez érve hirtelen megváltoztatja jellegét, és egyszeriben vad hegyi folyóvá változik, ami nincs tekintettel senkire és semmire, nem kímél senkit és semmit, legyőz minden útját álló akadályt, legyen az bármekkora kőfal vagy szikla, közben új földalkotásokat hoz létre.

A folyó ezen szakaszát nevezik Al-Dunának, Vaskapunak, sőt egyes helyeken Zuhatagoknak is. Jókai így ír az isteni Duna átváltozásáról: „A nagy fenséges folyam-ös, mely megszokta a magyar sík lapályon ezerölnyi mederben haladni méltóságos csönddel, partjain a belehajló fűzfákkal enyelegni, kilátogatni a szép virágos mezőkre s csendesen keleplő malmokkal beszélgetni; itt összeszorítva száznegyven ölnyi sziklagáta, hah, mily ranggal tör rajta keresztül! Akik idáig jöttek vele, nem ismernek reá.

Az ősz óriás szilaj hössé ifjul, hullámai szökellnek a sziklás meder felett, egy-egy roppant bértömög ül ki néhol medre közepére, mint valami rémoltás, a Babagáj, a koronás Kaszán szikra; azokat fenséges haraggal ostromolja, rájuk zúdulva elől, s mély forgatagokat örvényítve mögöttük, feneketlen árkot vájva a sziklamederben; a aztán csattogva, zúgva rohan alá a kőlépcsőkön, mik egyik sziklafaltól a másikig nyúlnak keresztül.”⁶

Ezen a változékony folyón araszolt felfelé a Szent Borbála is utasaival Törökország irányából a magyar hazába. Timárék idejében az Al-Dunán haladva a török, majd a magyar és szerb partok panorámájában merülhetett el az ember, ma egyik oldalon szerb, a másik oldalon román fennhatóság alá tartoznak ugyanazok a hegyek, sziklák, sőt ugyanazok a fák és erdők.

A Duna megbabolásával, szabályozásával a rómaiak próbálkoztak, amikor i. sz. u. 97–117 között megépítették a Traianus utat katonaságuk számára. E munkálatok emlékére állították az ún. Traianus-táblát, ami ma műemlékké nyilvánítva az egyik szikla falában áll a régi idők dicsőségére. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a tábla a felduzzasztott folyószint miatt mélyen a víz alatt lenne, ha nem emelik egy magasabban fekvő kőfalra.

Varázslatos módon követi nyomon Jókai hősei útját, művészien festi le az Al-Duna vidékét (nem véletlenül készült egykor Pápa-n a gimnáziumban festői pályára), és irodalmi szempontból minden bizonnyal hibátlanul, de földrajzilag jelentős hibát követett el.

Íróinkat is igen élénken foglalkoztatta a dunai hajóút már Eötvös Józseftől kezdődően, s ún. Duna-mítoszról is beszélhetünk. E téma végighömpölyög az irodalomban József Attilán át egészen napjainkig, hiszen az isteni folyó még ma is összeköti a történelmi időket.

A regényben a Szent Borbála utasaival az Al-Dunán felfelé haladt Törökország felől a Panon-síkságon át Komáromba. Jókai elbeszélése szerint Timárék a Moldova-sziget irányából a Tatalia-szoroson át hajóztak a Perigrada-sziget ormai felé, a Kazán-szoroson keresztül

⁵ Uo. 14. old.

⁶ Uo. 8–9. old.

Orsovába, csakhogy ha ilyen sorrendben haladunk el a földrajzi objektumok mellett vagy át ezeken, akkor a Duna-torkolat vidékén fogunk kikötni a Fekete-tengernél.

Vajon Jókai tényleg nem volt tisztában a Vaskapu földrajzi helyzetével vagy az irányfelcserélés csak egy a számtalan írói tortély közül?

Timár Mihály igen járatos volt az öt körülvevő mesélő, kövé vált könyvtárban; sokszor megjárta már azt az utat a Vaskapun át, ismert minden sziklát és hozzájuk fűződő regét, mondát, hiedelmet. Káprázatos történetekkel próbálta elterelni a törekeny, gyenge szívű teremtés figyelmét az állandóan fenyegető veszélyről. Csakhogy eközben Timár figyelme is az alig tizenhárom éves leányra összpontosul, aki „magas, nyúlánk alak és komoly, szoborszerű arc, tökéletes antik vonásokkal, mintha anyja a milói Venus arcán fedte volna szemeit valaha”⁷ és nem a félelmetesen közeledő kövekre, melyeken a hajó zátonyra futhat.

Timár Mihály először Mirkó és Milieva történetével csalogatta Timéát a földöntúli mesevilágba, a „szeretők szikláját”, a Ljubigáját mutatva meg neki. Ez a történet az egyik legszemléletesebb példája a Jókai regényekben felhasznált, a szerb történelemből és irodalomból merített motívumokra; ezzel együtt „Jókai szerb recepciója is jelentősen hozzájárult a szerb kultúra, főleg a szerb regény fejlődéséhez”.⁸

Ezután befut hajójuk a Jókai által Tatalia-szoros néven emlegetett Galambóci-szorosba. E Duna-szűkületben veszi fel a szelíd alföldi lusta folyónek hegyi jellegét, itt kell legkitartóbban küzdenie az öreg, ellenálló kőzetekkel; e véres harcot a következőképpen írja le Jókai: „A Tatalia-szoros közepett jártak éppen, ahol a Duna már csak kétszáz ölnyi széles, s a legmeredekebb esést képezi. Olyan ott a folyam, mint egy zuhogó patak, csakhogy a Duna van benne. S még azt a folyamatot is két részre osztja egy nagy sziklatömeg, melynek homloka felül mohos és cserjés; a nyugati oldalánál megtorlik a víz, s két ágra szakad, az egyik ága a Szerb part-hoz közel, meredek sziklapadról rohan alá, a másik ágának vagy egy ötvenöles csatorna vágva a főgerinche, azon lehet föl és le közlekedni, nagyobb hajóknak. Jövőnek és menőnek itt ezen a helyen összetalálkozni nem tanácsos, mert a kikerülés sok veszedelemmel jár. Északnak számos szirtfok rejlik a víz tükre alatt, miken föl lehet akadni, délnek pedig képződik a nagy örvény, melyet a kőszigeteken ismét összeömlő két folyamág képez...”⁹

E nagy sziklatömeg, melyben a folyó megütközni kényszerül, a Moldavai-sziget, amit két ágra szakadva ölel körül a Duna. A folyamágak medréből valóban veszélyes sziklák, csúcsok emelkedtek ki valaha. Ezek egyike a már említett Babakáj-sziklaszirt is, de mára szinte mind-egyik a víz szintje alatt található.

Jókai hőseinek továbbhajózva át kellett haladni a Felsőkupkói-medencén, hogy a Gospodin Vir-szorosban elérjék a fő veszélyforrásként kiemelkedő küszöbököt és lépcsőket. Ezek egyike a Tatalia is, melynek nevét Jókai kölcsönvéve a kicsit nyugatabbra levő szorosra vonatkoztatott, csakhogy a szoros annál a Galambóc (szerbül Galubac) városnál található, amit Arany János oly szépen megénekelt a Rozgonyiné című költeményében.

Most következik Jókai Mór újabb csalafintasága, ami a hajóutat térképen végigkísérő olvasót igen csak összekavarja. „A Szent Borbála éjféli után két óraker megindul Orsova alul.”¹⁰ Timárék tényleg elindultak felfelé a Dunán, Belgrád irányába. „A szűkület Ogradina táján találta a hajót, ott figyelmeztette Timéát a biztos tizenennyolc százados történelmi emlékre. Traján táblája az, a sziklafalba vágva, két szárnyas angyal tartja, a sarkait delfinek veszik körül, a táblán az isteni császár emberi művének emléksorai.”¹¹ Timár Mihály, Timéa és a többiek még eredeti helyén találhatták a táblát, valódi környezetében és nem a magasabb szinten levő sziklaágyba ágyazva.

Ezután Jókai leírja, hogyan jutnak a „Kaszán”-on át magyar vizekre. „Mikor a nagy Sterbec hegytető a szerb parton eltűnik, következik ismét egy új sziklafolyosó, mely a Dunát ötszázftíz

⁷ Uo. 16. old.

⁸ *Babić, Sava*: Jókai és a szerbek. In: Új Horizont 2000/3. 65. old.

⁹ *Jókai Mór*: Az arany ember. Bp., 1981. 20. old.

¹⁰ Uo. 48. old.

¹¹ Uo. 49. old.

lábnyi mederbe szorítja össze. E bércfolyosó neve a „Kaszán”.¹² Érdekes, hogy azt írja, miután eltűnt a Sterbec (Strbac) hegytető, akkor értek a Kazán-szorosba, hiszen éppen ez a hegy szorítja be egyik oldalról a folyót, így kialakítva a kanyont.

Majd kihagyva az előzőekben leírt tájakat, a veszélyek helyszíneit, egyszeriben ismét a harmincöles Babagánjánál hajóznak, látják a nyolcszögű galambóci vártornyot, a három kisebb torony mellett, miket párkányos bástyafal vesz körül.

Ezt követően a már a Nagy-Morava Dunába való torkolásának vidékén, Szendrő (Smederevo) város környékén hajóztak Timárék és rátaláltak a „Senki szigetére”. A „Senki szigetének” a létezéséről pedig Frivaldszky Imre, híres természettudósunk által értesültem, hogy az a hatvanas években még a maga kivételes állapotában megvolt, mint egy se Magyar-, se Törökországhoz nem tartozó új alkotású terület¹³ – írja dr. Jókai Mór az *Utóhangok az „Arany ember”-hez* című vallomásában. Ha létezett is ez a sziget, mára már a Duna mélyén nyugszik az örök titokzatosságban, de mi, Jókai olvasók tudjuk mindannyian, amit Praznovszky Mihály is: „lesz még hely, ahol a pénz nem isten, és tán létezik valahol Senki szigete, talán az egyetlen hely, ahol élni érdemes.”¹⁴

Tisztelt Jókai Mór!

Néhány héttel ezelőtt egy Duna menti kiránduláson voltam a barátaimmal. Hajóval szeretnénk volna bejárni a Duna vajdasági szakaszát, hogy Timárék szemével láthassuk mi is az Al-Dunát majdnem másfél évszázaddal később. Azonban erről a tervünkről gyorsan le kellett mondanunk, hiszen a folyó e szakasza még mindig nem hajózható teljes egészében a tavaly víz alá került hidak maradványai miatt. Ezzel a háborús történettel inkább nem untatom Önt, a lényeg, hogy autóval kocsikáztunk végig az Al-Duna mentén. Az ember már számtalan helyen megbontotta a természet valódi rendjét, de szerencsére még ma is gyönyörködhetünk a vadregényes tájban, amit Ön is elének tárt. A folyó ma már korántsem oly fékezhetetlen, mint régen. Azóta többször szabályozták, egy mesterséges víztározót hoztak létre, ennek következtében megemelkedett a folyó vízszintje, így szükség volt a környező települések, utak, emléktáblák nagyobb tengerszint feletti magasságra való áthelyezésére.

A Kazán-szorosok utáni Duna-szakaszon ma két vízi erőmű áll és működik, a Djerdap I. és a Djerdap II., amelyeket a Román és a Jugoszláv állam közösen épített. A nevezetes sziklaszirtek, apróbb szigetek és más jellegzetességek nagyrészt mélyen a víz felszíne alatt vannak. A Traianus-táblát sikerült megtekintetünk, de a „Szent Péter sírját” nem ismertük föl a kőfalban – sajnos nem volt idegvezetőnk.

Képzelve csak el, hogy feltártak Lepenski Viren egy csaknem 5000 éves neolitikumi települést, egy halászfalut, amit a régészek múzeumává alakítottak át. Csodás volt végignézni, hogyan éltek az újkőkorbán, milyen tárgyakat használtak.

Csak most jut eszembe, hogy Ön bizonyára nem is érti, miféle hídrombolásról, bombázásról írtam az előbb. Nem szeretném túlságosan elszomorítani, de a történelmi Magyarország, melynek fennállásában és virágzásában annyira hitt, darabokra hullott. Azonban nincs ok szomorúságra, mert ez csak a térképen van így, a valóságban nem. Az Ön művei is bizonyítják, hogy a Kárpátok karéjában, a Fel- és Délvidéken, a Duna és a Tisza vidékén élő magyarokat össze lehet és kell tartani.

P. S.: Lehetséges, hogy odafent Önöknél sokkal fejlettebbek a kommunikációs eszközök, vízszonyok, mint ahogyan én azt gondolnám, esetleg azt is tudják, mi fog történni a jövőben; ha így van, akkor reménykedve várom SMS-ét, vagy bármilyen híradását egy hasonló üzenettel: „A történelmi Magyarország, mely minden magyart polgárának mond, nem csak múlt, hanem jövő is!”

Üdvözléssel és mélységes tisztelettel az Ön hűséges olvasója:

Szabó Szilvia

¹² Uo. 49. old.

¹³ Uo. 579. old.

¹⁴ Praznovszky Mihály: Egy nagy nemzet szolgálja. In: Új Horizont 2000. 3. 4. old.